

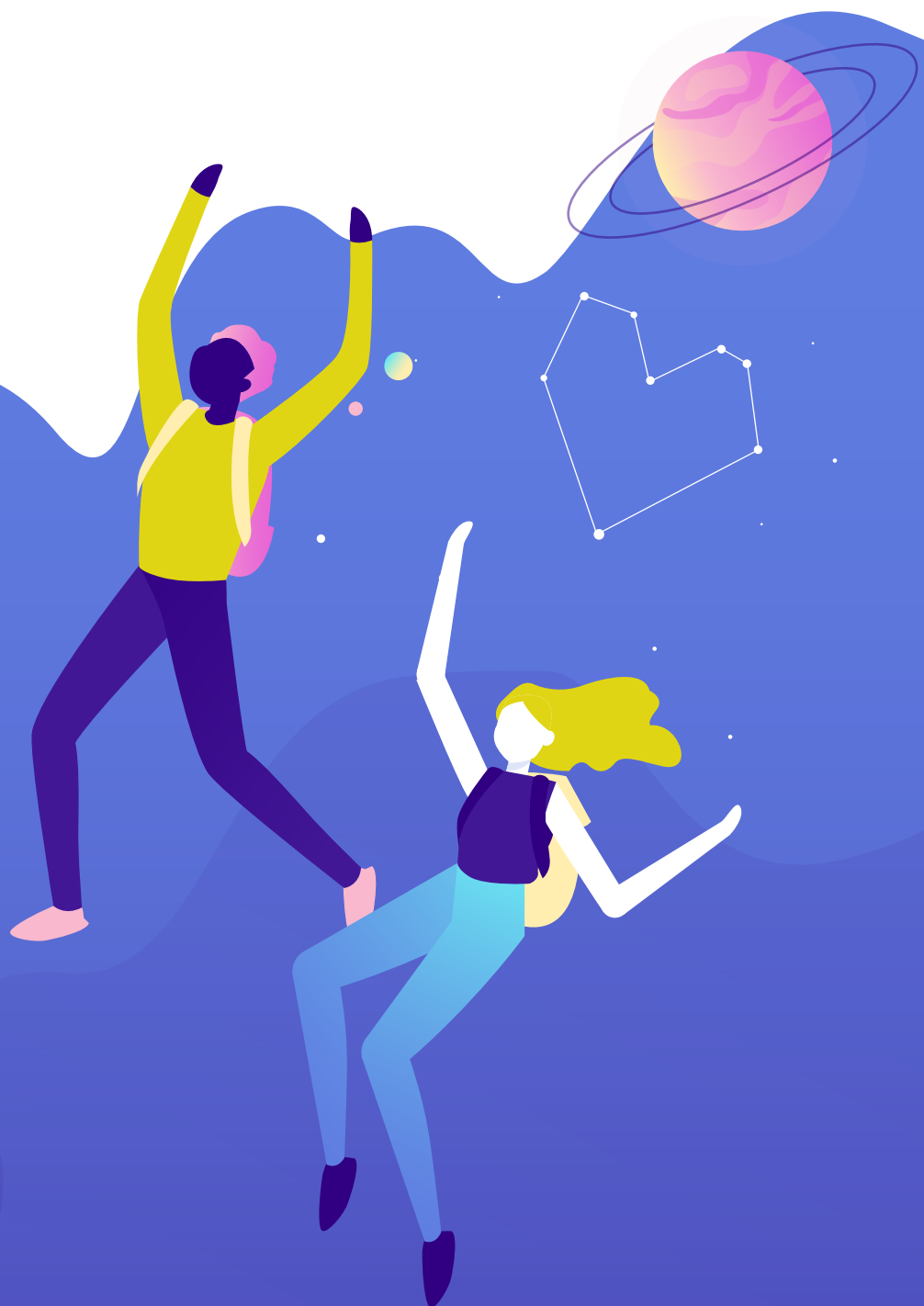
PISA-2018 DE VERDIEPING:

Het welbevinden van 15-jarigen

Martina Meelissen

Lin Weijn

Nathalie Maassen

Colofon

PISA-2018 De verdieping: Het welbevinden van 15-jarigen

Martina Meelissen

Lin Weijn

Nathalie Maassen

Volledige referentie

**UNIVERSITY
OF TWENTE.**

Meelissen, M.R.M., Weijn, L.X.F., & Maassen, N.A.M. (2020). PISA-2018 De verdieping: Het welbevinden van 15-jarigen.

Enschede: Universiteit Twente

www.pisa-nederland.nl / www.utwente.nl

Datavisualisatie & vormgeving

Studio Lakmoes

© Oktober 2020

Overname van gegevens uit deze publicatie is niet toegestaan, tenzij de bron wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Colofon	2
Overzicht tabellen	5
Managementsamenvatting	7
1. Inleiding	9
1.1 Achtergrond	10
1.2 Onderzoeksvragen	11
1.3 Leeswijzer	12
2. Welbevinden onder Nederlandse 15-jarigen	13
2.1 Inleiding	14
2.2 Algeheel welbevinden	14
2.3 Welbevinden op school	17
2.4 Leerling- en schoolkenmerken	18
2.5 Schoolklimaat	21
3. Welbevinden in internationaal perspectief	24
3.1 Inleiding	25
3.2 Algeheel welbevinden	25
3.3 Welbevinden op school	28
3.4 Leerling- en schoolkenmerken	30
3.5 Vergelijking 2015 en 2018	32
4. Samenhang leerling- en schoolkenmerken met welbevinden	33
4.1 Inleiding	34
4.2 Welbevinden naar sekse, opleidingstype en migratieachtergrond	34
4.3 Opzet en uitvoering regressieanalyses	36
4.4 Relatie leerling- en schoolkenmerken en welbevinden	38

5. Samenhang welbevinden en toetsprestaties	41
5.1 Inleiding	42
5.2 Geletterdheid en welbevinden	42
5.3 Relatie welbevinden en toetsprestaties	44
6. Samenvatting, conclusie en discussie	46
6.1 Inleiding	47
6.2 Onderzoeksvraag 1	48
6.3 Onderzoeksvraag 2	49
6.4 Onderzoeksvraag 3	49
6.5 Onderzoeksvraag 4	52
Literatuurlijst	54
Bijlage	55

Overzicht tabellen

Hoofdstuk 2

Tabel 2.1 Tevredenheid met het leven naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.2 Betekenis van het leven naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.3 Positieve en negatieve emoties naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.4 Zelfredzaamheid naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.5 Omgaan met falen naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.6 Erbij horen op school naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.7 Mate waarin de leerling in de afgelopen 12 maanden op school gepest is naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.8 Leerlingkenmerken gemeten met stellingen naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.9 Leerlingperceptie schoolklimaat naar geslacht, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.10 Mate waarin het onderwijs op school belemmerd wordt door problemen, PISA-2018, gewogen

Tabel 2.11 Mate waarin de school de getoetste leerlingen in het derde leerjaar activiteiten aanbiedt, PISA-2018, gewogen

Hoofdstuk 3

Tabel 3.1 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Tevredenheid leven (schaal van 0 tot 10), PISA-2018, gewogen

Tabel 3.2 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Betekenis van het leven, PISA-2018, gewogen

Tabel 3.3 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Positieve emoties, PISA-2018, gewogen

Tabel 3.4 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Zelfredzaamheid, PISA-2018, gewogen

Tabel 3.5 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Omgaan met falen, PISA-2018, gewogen

Tabel 3.6 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Erbij horen op school, PISA-2018, gewogen

Tabel 3.7 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Gepest worden, PISA-2018, gewogen

Tabel 3.8 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Tevredenheid leven in PISA-2015 en PISA-2018, gewogen

Tabel 3.9 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Erbij horen op school in PISA-2015 en PISA-2018, gewogen

Hoofdstuk 4

Tabel 4.1 Leerlingkenmerken en algeheel welbevinden, PISA-2018, gewogen

Tabel 4.2 Leerlingkenmerken en welbevinden op school, PISA-2018, gewogen

Tabel 4.3 Samenhang leerling- en schoolkenmerken en algeheel welbevinden, meervoudige regressie, eindmodel, PISA-2018, gewogen

Tabel 4.4 Samenhang leerling- en schoolkenmerken en welbevinden op school, meervoudige regressie, eindmodel, PISA-2018, gewogen

Hoofdstuk 5

Tabel 5.1 Gemiddelde schaalscores op welbevinden-indicatoren naar behaald vaardigheidsniveau in leesvaardigheid, PISA-2018, gewogen

Tabel 5.2 Gemiddelde schaalscores op welbevinden-indicatoren naar behaald vaardigheidsniveau in wiskunde, PISA-2018, gewogen

Tabel 5.3 Gemiddelde schaalscores op welbevinden-indicatoren naar behaald vaardigheidsniveau in natuurwetenschappen, PISA-2018, gewogen

Tabel 5.4 Samenhang welbevinden-indicatoren en prestaties van leerlingen in leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen, PISA-2018, gewogen

Bijlagen

Tabel B.1 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Ervaren steun van ouders, PISA-2018, gewogen

Tabel B.2 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Motivatie taakbeheersing, PISA-2018, gewogen

Tabel B.3 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Mate waarin leerling zichzelf competitief vindt, PISA-2018, gewogen

Tabel B.4 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Mate waarin de leerling 'je best doen' belangrijk vindt, PISA-2018, gewogen

Tabel B.5 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Competitief schoolklimaat, PISA-2018, gewogen

Tabel B.6 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Samenwerken op school, PISA-2018, gewogen

Tabel B.7 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Tekortkoming in onderwijspersoneel, PISA-2018, gewogen

Tabel B.8 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Ervaren belemmeringen door leerlinggedrag, PISA-2018, gewogen

Tabel B.9 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Ervaren belemmeringen door docentgedrag, PISA-2018, gewogen

Tabel B.10 Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Aanbod culturele activiteiten op school, PISA-2018, gewogen

Tabel B.11 Verdeling leerlingen naar opleidingstype in volledige dataset en dataset gebruikt voor analyses welbevinden, PISA-2018, ongewogen

Managementsamenvatting

PISA staat voor *Programme for International Student Assessment*. Het is een grootschalig internationaal vergelijkend trendonderzoek naar de wijze waarop 15-jarigen worden voorbereid op het functioneren in de huidige en toekomstige maatschappij. Leerlingen worden hiervoor getoetst in 'geletterdheid' ofwel de mate waarin zij hun vaardigheden in met name lezen, wiskunde en natuurwetenschappen kunnen toepassen in dagelijkse situaties. Een succesvolle deelname aan de maatschappij wordt echter niet alleen bepaald door cognitieve vaardigheden. Sinds PISA-2015 wordt naast de geletterdheid van 15-jarigen, ook informatie verzameld over het welbevinden van leerlingen. Het gaat er dan bijvoorbeeld om of leerlingen zich overwegend gelukkig voelen, er vertrouwen in hebben dat ze zich in moeilijke situaties kunnen redden en zich thuis voelen op school.

Dit rapport gaat over het welbevinden van Nederlandse 15-jarigen op en buiten school. De data is verzameld in het voorjaar van 2018. Dit welbevinden is vergeleken met het welbevinden van leerlingen in andere OESO-landen. Verder is beschreven welke leerling- en schoolkenmerken in Nederland mogelijk samenhangen met de verschillende aspecten van welbevinden. Tot slot is onderzocht in hoeverre er een relatie is tussen welbevinden van leerlingen en de prestaties op de PISA-toets. De belangrijkste uitkomsten zijn:

Welbevinden in internationaal perspectief

- › In vergelijking tot hun leeftijdsgenoten in de OESO-landen zijn Nederlandse 15-jarigen gemiddeld tevredener met hun leven en maken ze zich relatief minder zorgen als ze falen.
- › In Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië geeft 16% van alle PISA-leerlingen hun leven een dikke onvoldoende, in Nederland is dit slechts 6%.
- › Net als in de meeste OESO-landen is in Nederland de tevredenheid met het leven onder 15-jarigen iets afgenomen tussen 2015 en 2018.
- › Op school is het welbevinden van onze leerlingen ook relatief groot; in vergelijking tot de leerlingen uit de OESO-landen voelen Nederlandse leerlingen zich gemiddeld er meer bij horen op school en worden ze minder vaak gepest.
- › Ten opzichte van leerlingen in de OESO-landen gemiddeld, hechten Nederlandse leerlingen wel minder betekenis aan hun leven en hebben zij minder vertrouwen in hun zelfredzaamheid.

Verschillen tussen leerlingen

- › Jongens zijn over het algemeen positiever over hun welbevinden dan meisjes. Meisjes geven hun leven een lagere waardering en vinden hun leven minder betekenisvol dan jongens.
- › Meisjes schatten ook hun zelfredzaamheid lager in en maken zich aanmerkelijk vaker zorgen over de gevolgen van falen dan jongens. De sekseverschillen in het omgaan met falen onder 15-jarigen zien we veelal ook terug in andere OESO-landen.
- › Jongens zijn positiever dan meisjes over de mate waarin zij zich erbij horen voelen op school, maar jongens rapporteren iets vaker het slachtoffer te zijn van pesten.

- › Er zijn weinig verschillen in het welbevinden van leerlingen afkomstig uit de verschillende opleidingstypen (pro- en lwoo-leerlingen niet meegenomen). Havo/vwo-leerlingen maken zich wel wat meer zorgen bij falen dan vmbo-leerlingen.
- › Leerlingen met een migratieachtergrond zijn over het algemeen positiever over hun algeheel welbevinden dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond, maar de verschillen zijn klein.

Leerling- en schoolkenmerken en welbevinden

- › De steun van ouders is voor alle aspecten van welbevinden belangrijk, maar vooral voor de mate waarin leerlingen tevreden zijn met hun leven. Nederlandse 15-jarigen ervaren gemiddeld meer steun van hun ouders dan hun leeftijdsgenoten in de OESO-landen.
- › Niet alleen de leerlingen zelf, maar ook schoolleiders ervaren weinig problemen op school door pestgedrag onder leerlingen.
- › Nederlandse 15-jarigen zijn niet alleen zelf minder competitief dan in veel andere OESO-landen, maar geven ook minder vaak aan dat op hun school een competitief klimaat heerst.
- › Nederlandse schoolleiders ervaren vaker belemmeringen in het onderwijs als gevolg van problemen met docenten dan schoolleiders in de OESO-landen gemiddeld. Deze hinder wordt vooral toegewezen aan afwezigheid van docenten (9% van de leerlingen zit op een school waar de schoolleider dit als een aanzienlijk probleem ervaart) en het onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften van individuele leerlingen (8% van de leerlingen zit op een school waar de schoolleider dit als een aanzienlijk probleem ervaart).
- › Er is geen significante samenhang gevonden tussen de schoolkenmerken en –klimaat (zoals deze in PISA gemeten zijn) en het welbevinden van leerlingen.

Welbevinden en prestaties

- › ‘Gelukkigere’ leerlingen zijn niet per definitie ook betere presteerders. Zo zijn leerlingen die het meest bang zijn voor de gevolgen van falen, juist de betere lezers, ook als er gecontroleerd wordt voor geslacht.
- › Een negatieve (zwakke) samenhang is er ook tussen de mate waarin leerlingen hun leven betekenisvol vinden en hun toetsprestaties in de PISA-domeinen.
- › In PISA-2022 zal een extra module (Global Crises) worden opgenomen in de leerling- en schoolvragenlijst. PISA-2022 zal inzicht bieden in de effecten van de coronacrisis voor zowel het onderwijsniveau als voor het welbevinden van leerlingen, in Nederland en wereldwijd.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

PISA staat voor *Programme for International Student Assessment*. Het is een grootschalig internationaal vergelijkend trendonderzoek naar de wijze waarop 15-jarigen worden voorbereid op het functioneren in de huidige en toekomstige maatschappij als mondige en kritische burger. Leerlingen worden hiervoor getoetst in 'geletterdheid' ofwel de mate waarin zij hun vaardigheden in met name lezen, wiskunde en natuurwetenschappen kunnen toepassen in dagelijkse situaties. In PISA wordt ervan uitgegaan dat een succesvolle deelname aan de maatschappij niet alleen bepaald wordt door de cognitieve vaardigheden van leerlingen, maar ook door hun welbevinden, zowel op school als buiten school. Sinds PISA-2015 wordt daarom naast de geletterdheid van 15-jarigen, ook informatie verzameld over het welbevinden van leerlingen.

Het welbevinden van leerlingen verwijst naar "het psychologische, cognitieve, materiële, sociale en fysieke functioneren en de vaardigheden die leerlingen nodig hebben om een gelukkig en bevredigend leven te leiden" (OECD, 2017). Het gaat er dan bijvoorbeeld om of leerlingen zich overwegend gelukkig voelen, er vertrouwen in hebben dat ze zich in moeilijke situaties kunnen redden en dat ze hun leven betekenisvol achten. Slechts een deel van de PISA-landen heeft over al deze vormen van welbevinden informatie verzameld.¹ In elk deelnemend land zijn echter wel vragen gesteld over het algeheel welbevinden en het welbevinden op school. Dit rapport gaat over deze twee aspecten van welbevinden.

De data is verzameld in het voorjaar van 2018. Het algeheel welbevinden is gemeten aan de hand van de volgende indicatoren: Tevredenheid met het leven, Betekenis van het leven, Positieve en negatieve emoties, Zelfredzaamheid en Omgaan met falen. Over het welbevinden op school is informatie verzameld aan de hand van de indicatoren Erbij horen op school en Gepest worden.

Met uitzondering van Tevredenheid met het leven (één enkele vraag), zijn de PISA-indicatoren voor welbevinden gemeten door aan leerlingen telkens een aantal uitspraken voor te leggen. Er is bijvoorbeeld nagegaan in hoeverre zij het eens zijn met stellingen zoals "Het lukt mij meestal wel, op de een of andere manier" of "Ik ben er trots op dat ik dingen heb bereikt". Hun antwoorden op deze stellingen vormen samen de welbevinden-indicator Zelfredzaamheid. Meer informatie over de samenstelling van deze indicatoren is te vinden in *PISA 2018 Results, Volume II, Annex A1* (OECD, 2019b).

---

1. Landen konden er voor kiezen om extra vragen over welbevinden aan leerlingen te stellen. Aan deze internationale optie heeft Nederland in 2018 niet deelgenomen, maar zal hieraan wel deelnemen in PISA-2022. Daarnaast is er de intentie om extra informatie te verzamelen over de gevolgen van de coronacrisis voor het welbevinden van leerlingen.

1.2 Onderzoeksvragen

In *PISA-2018 in Vogelvlucht* is een kort overzicht gegeven van het welbevinden van Nederlandse 15-jarigen in internationaal perspectief (Gubbels, Van Langen, Maassen, & Meelissen, 2019). In dit rapport wordt hierop dieper ingegaan en onderzocht welke leerling- en schoolkenmerken in Nederland mogelijk samenhangen met de verschillende aspecten van welbevinden en in hoeverre er een relatie is tussen welbevinden en de prestaties op de PISA-toets van 2018.

De volgende onderzoeksvragen vormen het uitgangspunt van dit rapport:

1. In hoeverre zijn er tussen Nederland en een aantal vergelijkingslanden verschillen in het welbevinden van 15-jarigen?
2. In hoeverre zijn er verschillen in het welbevinden van Nederlandse leerlingen tussen 2015 en 2018?
3. In hoeverre is er een samenhang tussen leerling- en schoolkenmerken en het welbevinden van de Nederlandse leerlingen?
4. In hoeverre is er een samenhang tussen welbevinden en de leerlingprestaties van Nederlandse leerlingen op de PISA-toetsen?

De derde onderzoeksvraag gaat over de mogelijke relatie tussen leerling- en schoolkenmerken en het welbevinden van leerlingen. Naast de outputfactoren (de verschillende indicatoren van welbevinden), wordt onderscheid gemaakt in twee categorieën van kenmerken, namelijk antecedenten en procesfactoren (zie voor verdere toelichting, hoofdstuk 4). In dit rapport wordt voor de eerste keer met Nederlandse PISA-data de mogelijke samenhang geëxploreerd tussen leerling- en schoolkenmerken en welbevinden. Om deze reden zijn in de analyses zoveel mogelijk van de beschikbare achtergrondkenmerken van leerlingen en scholen in de PISA-data meegenomen. Voor de keuze van procesfactoren is gekeken naar PISA-indicatoren die behoren tot de zogenoemde affectieve leerlingkenmerken, het leerlinggedrag en het schoolklimaat.

Leerling- en schoolkenmerken zijn gemeten met een enkele vraag (zoals geslacht of wel/niet blijven zitten) of aan de hand van een set vragen (veelal stellingen). Zo zijn aan leerlingen stellingen voorgelegd over de rol van hun ouders, zoals "Mijn ouders steunen mij als ik moeilijkheden ondervind op school". Hun antwoorden op deze stellingen vormen samen de PISA-indicator Ervaren steun van ouders. Aan schoolleiders is bijvoorbeeld gevraagd in hoeverre het onderwijs op hun school gehinderd wordt door ongewenst gedrag van leerlingen, zoals pesten, niet opletten tijdens de les of spijbelen. Op basis hiervan is de PISA-indicator Belemmerend leerlinggedrag samengesteld. Meer informatie over de samenstelling van deze indicatoren is te vinden in *PISA 2018 Results, Volume II, Annex A1* (OECD, 2019b). Overigens hebben de schoolleiders hun antwoorden gegeven voor de vestiging waarvan de leerlingen aan het PISA-onderzoek hebben deelgenomen. Een vestiging kan uit één of meerdere onderwijstypes bestaan (bijvoorbeeld alleen pro, vmbo, havo of vwo, maar ook pro/vmbo of havo/vwo).

De vragen over het welbevinden en een groot deel van de overige leerlingkenmerken zijn in Nederland niet voorgelegd aan leerlingen in het praktijkonderwijs (pro) en leerlingen met een lwoo-indicatie (leerwegondersteunend onderwijs). Om deze leerlingen minder te belasten en beter aan te kunnen sluiten bij hun reguliere manier van toetsen, hebben zij de korte PISA-toets (één-uurs-boekje) en een korte vragenlijst (20 minuten) ingevuld. In de verkorte vragenlijst zijn aan leerlingen enkel vragen gesteld over achtergrondkenmerken, hun leesplezier, hun leesfrequentie en over hun ervaringen met de lessen Nederlands. Door de uitval van pro- en lwoo-leerlingen (18%) kunnen de resultaten die in dit rapport gepresenteerd worden, daarom niet als representatief voor alle 15-jarigen in Nederland worden beschouwd.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft een beschrijving van de antwoorden van Nederlandse leerlingen en schoolleiders op de individuele stellingen die ten grondslag liggen aan de verschillende indicatoren (welbevinden, leerling- en schoolkenmerken). In de overige hoofdstukken wordt alleen op indicatorniveau gerapporteerd. Hoofdstuk 3 gaat over het welbevinden in vergelijking tot een aantal vergelijkingslanden en in vergelijking tot 2015 (onderzoeksvraag 1 en 2). In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de relatie tussen leerling- en schoolkenmerken (antecedenten en procesfactoren) en welbevinden (onderzoeksvraag 3). In hoofdstuk 5 wordt de relatie tussen welbevinden en de leerlingprestaties in leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen geëxploreerd (onderzoeksvraag 4). Deze verdiepende rapportage wordt afgesloten met samenvatting van de belangrijkste uitkomsten en conclusie in hoofdstuk 6.

2. Welbevinden onder Nederlandse 15-jarigen

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van de antwoorden die Nederlandse leerlingen in het voorjaar van 2018 hebben gegeven op een groot aantal van de individuele stellingen over welbevinden. Deze stellingen liggen ten grondslag aan de PISA-indicatoren die in dit rapport geanalyseerd worden. In de tweede paragraaf gaat het om de beschrijving van de indicatoren voor het algeheel welbevinden. In de derde paragraaf komen de stellingen van de twee indicatoren voor het welbevinden op school aan bod. Een deel van de leerling- en schoolkenmerken, die mogelijk gerelateerd zijn aan het welbevinden van leerlingen, is eveneens verzameld aan de hand van stellingen. Deze worden beschreven in de vierde paragraaf. Voor de kenmerken op leerlingniveau zijn telkens de antwoorden van meisjes en jongens naast elkaar gezet.¹

2.2 Algeheel welbevinden

De indicator Tevredenheid met het leven is gemeten door leerlingen te vragen een cijfer (van 0 tot en met 10) te geven voor hun leven op dit moment. Nederlandse leerlingen geven hun leven gemiddeld een 7,5 op de PISA-tevredenheidsschaal. Meisjes geven hun leven gemiddeld een 7,2, terwijl jongens het leven met een 7,8 beoordelen. Tabel 2.1 laat zien dat 6% van de leerlingen (8% meisjes en 4% jongens) ontevreden is met hun leven: zij beoordelen hun leven met een 4 of lager. Bijna 80% van de leerlingen geeft aan redelijk tot zeer tevreden te zijn met hun leven. Onder de leerlingen die hun leven een 9 of 10 geven, is het verschil tussen jongens en meisjes het grootst, in het voordeel van jongens.

TABEL 2.1

Tevredenheid met het leven naar geslacht, PISA-2018, gewogen*

Cijfer leerlingen	Percentage		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Niet tevreden (0-4)	7,6	3,7	5,7
Enigszins tevreden (5-6)	18,7	10,9	14,9
Redelijk tevreden (7-8)	53,7	51,7	52,7
Zeer tevreden (9-10)	20,1	33,7	26,8

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevraagd.

Naast het beoordelen van het leven in het algemeen, zijn aan leerlingen drie stellingen voorgelegd over de betekenis van hun leven. De antwoorden staan weergegeven in Tabel 2.2. Zo geeft ruim 60% van de Nederlandse leerlingen aan dat hun leven een duidelijke betekenis of duidelijk doel heeft. Alleen de stelling: "Ik heb een bevredigende betekenis in het leven ontdekt" wordt door 53% van de leerlingen onderschreven. Meisjes lijken hierover iets minder overtuigd dan jongens.

---

1. Sekseverschillen in antwoorden op individuele stellingen zijn niet getoetst op significantie. Deze verschillen zijn alleen op indicatorniveau op significantie getoetst (zie hoofdstuk 4).

TABEL 2.2

Betekenis van het leven naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Stelling	Percentage (zeer) mee eens		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Ik heb helder voor ogen wat betekenis geeft aan mijn leven	62,3	65,6	63,9
Mijn leven heeft een duidelijke betekenis of een duidelijk doel	62,2	64,6	63,4
Ik heb een bevredigende betekenis in het leven ontdekt	49,9	56,7	53,2

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd.

In PISA-2018 is aan leerlingen de volgende vraag gesteld: "Wanneer je over jezelf nadenkt en over hoe je je normaal gesproken voelt, hoe vaak voel je je dan zoals hieronder beschreven wordt?" Leerlingen kregen positieve en negatieve emoties voorgelegd en konden kiezen uit de antwoordopties nooit, zelden, soms of altijd. In Tabel 2.3 is het percentage leerlingen weergegeven dat de meest extreme categorieën nooit en altijd heeft aangeklikt, uitgesplitst naar jongens en meisjes.

Ongeveer de helft van de 15-jarige leerlingen geeft aan zich altijd vrolijk en blij te voelen en iets minder dan de helft voelt zich soms vrolijk en blij (niet in Tabel 2.3 weergegeven). Er zijn nauwelijks leerlingen die deze positieve gevoelens nooit voelen. Er zijn opvallende sekseverschillen in de gerapporteerde emoties; meer jongens (24%) dan meisjes (14%) zeggen zich altijd trots te voelen en iets meer meisjes (11%) dan jongens (5%) geven aan altijd bezorgd te zijn. Voor alle negatieve emoties geldt dat jongens deze emoties minder vaak ervaren; zo zegt bijvoorbeeld 29% van de jongens zich nooit angstig te voelen tegenover 12% van de meisjes.

TABEL 2.3

Positieve en negatieve emoties naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

	Percentage nooit			Percentage altijd		
	meisjes	jongens	alle	meisjes	jongens	alle
Positieve emoties**						
Vrolijk	0,3	0,9	0,6	51,1	51,5	51,3
Blij	0,3	0,6	0,5	48,8	51,3	50,0
Energiek	1,5	1,8	1,6	33,8	38,9	36,3
Opgewekt	2,5	4,4	3,5	22,9	21,8	22,4
Trots	2,4	1,4	1,9	13,9	24,3	19,0
Negatieve emoties						
Ellendig	15,1	29,4	22,1	3,3	1,4	2,4
Angstig	11,8	29,4	20,4	3,2	1,0	2,1
Verdrietig	3,4	16,3	9,7	4,2	1,0	2,6
Bezorgd	4,0	11,7	7,8	10,6	4,7	7,7

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd; ** Alleen de positieve emoties zijn opgenomen in PISA-indicator Subjective well-being: positive affect (SWBP)

In 2018 is in PISA voor de eerste keer bij de leerlingen informatie verzameld over Zelfredzaamheid (Self-efficacy) ofwel het geloof van leerlingen in hun eigen kunnen en redzaamheid in het dagelijks leven, ook in moeilijke omstandigheden. Nederlandse leerlingen schatten deze zelfredzaamheid hoog in; zo heeft het overgrote deel het vertrouwen dat het wel lukt op de een of andere manier; dat zij in moeilijke situaties een uitweg kunnen vinden en dat ze trots zijn op wat ze hebben bereikt (Tabel 2.4). Slechts 1% van de leerlingen geeft aan het zeer oneens te zijn met de stellingen 'Het lukt mij meestal wel, op de een of andere manier' en 'Ik ben er trots op dat ik dingen heb bereikt' (niet in de tabel weergegeven). Voor de meeste beweringen geldt dat er kleine verschillen zijn tussen jongens en meisjes. Wel lijken meer jongens (76%) dan meisjes (63%) het vertrouwen te hebben dat ze door moeilijke tijden kunnen komen.

TABEL 2.4

Zelfredzaamheid naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Stelling	Percentage (zeer) mee eens		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Het lukt mij meestal wel, op de een of andere manier	89,0	91,0	90,0
Ik ben er trots op dat ik dingen heb bereikt	89,2	88,2	88,7
Wanneer ik mijzelf in een moeilijke situatie bevind, kan ik meestal wel een uitweg vinden	84,7	90,6	87,6
Ik heb het gevoel dat ik veel dingen tegelijkertijd aankan	64,1	67,4	65,7
Mijn geloof in mezelf helpt me moeilijke tijden door te komen	62,9	75,5	69,1

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd.

Tot slot is in PISA-2018 gemeten hoe leerlingen over zichzelf denken als ze iets niet lukt, ofwel Omgaan met falen. Leerlingen zijn hierover drie uitspraken voorgelegd. Uit Tabel 2.5 blijkt dat meisjes vaker aangeven zich onzeker te voelen bij falen dan jongens. Het grootste verschil doet zich voor bij de stelling over de angst om geen talent te hebben als je faalt; bijna de helft van de meisjes is het eens met deze stelling ten opzichte van nog geen kwart van de jongens.

TABEL 2.5

Omgaan met falen naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Stelling	Percentage (zeer) mee eens		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Wanneer ik faal, maak ik me zorgen over wat anderen van me denken	53,7	35,9	44,9
Wanneer ik faal, ga ik twijfelen aan mijn plannen voor de toekomst	44,2	26,8	35,7
Wanneer ik faal, ben ik bang dat ik misschien niet genoeg talent heb	46,9	23,5	35,4

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd.

2.3 Welbevinden op school

Naast het algeheel welbevinden zijn in de leerlingvragenlijst twee vragen opgenomen over het welbevinden op school. De eerste indicator probeert met positieve en negatieve stellingen te achterhalen in hoeverre leerlingen vinden dat ze op school erbij horen (Tabel 2.6). Verreweg de meeste 15-jarigen in dit onderzoek zijn hierover positief. Maar liefst 92% van de leerlingen denkt dat andere leerlingen hen aardig vindt en ruim driekwart van de leerlingen voelt zich thuis op school. Daar staat tegenover dat 11% van de leerlingen zich niet op hun gemak voelt op school en 8% zich zelfs eenzaam voelt op school.

TABEL 2.6

Erbij horen op school naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Stelling	Percentage (zeer) mee eens		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Andere leerlingen lijken me aardig te vinden	90,8	93,1	91,9
Ik maak gemakkelijk vrienden op school	78,6	84,1	81,3
Ik voel me thuis op school	78,5	73,1	75,9
Ik voel me niet op mijn gemak en niet op mijn plaats op school**	10,6	10,9	10,7
Ik voel me een buitenstaander (of buitengesloten) op school**	9,9	8,6	9,2
Ik voel me eenzaam op school**	8,5	6,6	7,5

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd;

** Negatieve stellingen omgecodeerd voor PISA-indicator *Erbij horen op school (BELONG)*; positieve stellingen grijs gearceerd.

Buitengesloten of eenzaam voelen op school kan te maken hebben met gepest worden op school. Leerlingen hebben aangegeven hoe vaak zij in de afgelopen 12 maanden te maken hebben gehad met vormen van pestgedrag. In Tabel 2.7 wordt het percentage leerlingen weergegeven dat een aantal keer per maand of één keer per week of vaker heeft aangeklikt. Het blijkt dat slechts een klein percentage van de leerlingen op school gepest wordt. Uitlachen en roddelen komen relatief het meest voor. Desalniettemin geeft 55% aan bijna nooit uitgelachen te worden en geeft 60% aan bijna nooit last te hebben van vervelende roddels (niet in de tabel weergegeven). De verschillen in ervaringen met gepest worden tussen meisjes en jongens zijn klein. Jongens lijken iets vaker dan meisjes aan te geven last te hebben van fysiek pesten (geslagen worden, dingen kapot maken) en bedreigingen, terwijl meisjes iets vaker dan jongens zeggen slachtoffer te zijn geweest van vervelende roddels.

TABEL 2.7

Mate waarin de leerling in de afgelopen 12 maanden op school gepest is naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Gebeurtenis	Percentage aantal keer per maand of vaker		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Andere leerlingen lachten mij uit	5,4	7,7	6,5
Andere leerlingen verspreidden vervelende roddels over mij	7,2	5,2	6,3
Andere leerlingen hebben dingen van mij afgepakt of kapot gemaakt	1,8	3,8	2,8
Ik werd geslagen of geduwd door andere leerlingen	1,0	4,1	2,5
Andere leerlingen hebben mij expres buitengesloten	2,7	2,1	2,4
Ik werd door andere leerlingen bedreigd	0,9	2,1	1,5

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd.

2.4 Leerling- en schoolkenmerken

Een aantal van de leerling- en schoolkenmerken, waarvan later in deze rapportage (hoofdstuk 4) wordt geëxploreerd of zij samenhangen met het welbevinden van leerlingen, zijn eveneens bevroegd aan de hand van stellingen. In deze paragraaf worden van de volgende indicatoren de antwoorden op de individuele stellingen of beweringen beschreven:

Informatie verzameld met de leerlingvragenlijst:

1. Ervaren steun van ouders
2. Motivatie taakbeheersing
3. Mate waarin de leerling zichzelf competitief vindt
4. Belang van 'je best doen'
5. Competitief schoolklimaat
6. Samenwerken op school

Informatie verzameld met de schoolvragenlijst:

1. Belemmeringen door tekortkomingen onderwijspersoneel
2. Belemmeringen door leerlinggedrag
3. Belemmeringen door docentgedrag
4. Aanbod culturele activiteiten op school

In de volgende tabellen wordt voor een aantal van deze leerling- en schoolkenmerken een overzicht gegeven van de antwoorden van de Nederlandse leerlingen en hun schoolleiders. De schoolleiders hebben hun antwoorden gegeven voor de vestiging waarvan de leerlingen aan het PISA-onderzoek hebben deelgenomen. Een vestiging kan uit één of meerdere onderwijstypes bestaan (bijvoorbeeld alleen pro, vmbo, havo of vwo, maar ook pro/vmbo of havo/vwo).

Leerlingkenmerken

Tabel 2.8 geeft de stellingen weer die onderdeel uitmaken van de indicatoren Ervaren steun van ouders, Motivatie taakbeheersing, Mate waarin de leerling zichzelf competitief vindt, en Belang van 'je best doen'. Bij al deze indicatoren konden de leerlingen aangeven in hoeverre ze het met de stellingen eens waren. De categorieën zeer mee eens en mee eens zijn in de tabel samengenomen.

De tabel laat zien dat het overgrote deel van de leerlingen (meer dan 90%) zich gesteund voelt door hun ouders. Hierin zijn nauwelijks verschillen tussen meisjes en jongens. Verder onderschrijft een ruime meerderheid van zowel de meisjes als de jongens de stellingen waarin taakbeheersing belangrijk wordt gevonden. Alleen over de stelling "Als ik ergens niet goed in ben, blijf ik liever doorworstelen om het onder de knie te krijgen dan over te gaan op iets waar ik misschien wel goed in ben" zijn de leerlingen meer verdeeld (56% (zeer) mee eens). Deze laatste stelling is uiteindelijk niet opgenomen in de internationale PISA-indicator voor Motivatie taakbeheersing.

Het verschil tussen meisjes en jongens is groter bij de drie stellingen die proberen te meten in hoeverre een leerling competitief is ingesteld. Zo lijken meer jongens (63%) dan meisjes (43%) een situatie waarin er sprake is van concurrentie prettig te vinden. Tot slot zegt de meerderheid van de leerlingen gemotiveerd te zijn om hun best te doen op school; meisjes nog iets vaker dan jongens, maar dit verschil is klein.

TABEL 2.8

Leerlingkenmerken gemeten met stellingen naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Stelling	Percentage (zeer) mee eens		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Ervaren steun van ouders dit schooljaar			
Mijn ouders steunen mij als ik moeilijkheden ondervind op school	92,8	92,4	92,6
Mijn ouders steunen mijn onderwijsinspanningen en -prestaties	93,9	90,6	92,3
Mijn ouders moedigen me aan om zelfvertrouwen te hebben	91,9	90,6	91,3
Motivatie taakbeheersing			
Het plezier dat ik beleef aan het doen van dingen komt deels voort uit het verbeteren van mijn eerdere prestaties	71,5	72,1	71,8
Ik vind voldoening in werken zo hard als ik kan	73,1	68,7	70,9
Zodra ik met een taak ben begonnen, ga ik door totdat die af is	65,3	65,0	65,1
Als ik ergens niet goed in ben, blijf ik liever doorworstelen om het onder de knie te krijgen dan over te gaan op iets waar ik misschien wel goed in ben**	53,0	59,5	56,2
Mate waarin de leerling zichzelf competitief vindt			
Ik doe meer mijn best wanneer ik concurreer met andere mensen	70,4	80,8	75,5
Het is voor mij belangrijk om een taak beter uit te voeren dan andere mensen	50,2	62,6	56,3
Ik vind het fijn te werken in situaties waarin er sprake is van concurrentie met anderen	43,3	63,2	53,1
Mate waarin de leerling 'je best doen' belangrijk vindt			
Mijn best doen op school helpt me naar een goede vervolgopleiding te gaan	95,0	92,7	93,9
Mijn best doen op school is belangrijk	94,2	89,6	92,0
Mijn best doen op school helpt me een goede baan te vinden	91,5	87,4	89,5

* Pro- en Iwoo-leerlingen niet bevroegd; ** niet opgenomen in PISA-indicator Motivatie taakbeheersing (WORKMAST).

Naast vragen over de opvattingen en het gedrag van de leerling zelf zijn in de PISA-leerlingvragenlijst twee indicatoren opgenomen over hoe een leerling het klimaat op school ervaart: de mate van een Competitief schoolklimaat en mate van Samenwerken op school (Tabel 2.9). Omdat PISA een willekeurige steekproef trekt van 15-jarigen binnen een school of vestiging, kunnen deze leerlingen uit verschillende klassen, opleidingstypen en leerjaren komen. Dit kan van invloed zijn op de wijze waarop leerlingen hun 'school' ervaren.

De percepties van meisjes en jongens wat betreft de mate waarin het klimaat op hun school beschreven kan worden als competitief, liggen dicht bij elkaar. Meisjes (18%) en jongens (28%) verschillen echter wel enigszins in hun perceptie van de mate waarin leerlingen op hun school concurrentie waarderen. Over het samenwerken op school is meer eensgezindheid; zo vindt driekwart van alle leerlingen dat het er op lijkt dat op hun school leerlingen samenwerken (Tabel 2.9).

TABEL 2.9

Leerlingperceptie schoolklimaat naar geslacht, PISA-2018, gewogen *

Stelling	Percentage zeer en helemaal waar		
	meisjes	jongens	alle leerlingen
Competitief schoolklimaat			
Leerlingen hebben het gevoel dat ze met anderen worden vergeleken **	45,9	41,7	43,8
Het lijkt erop dat leerlingen met elkaar concurreren	31,4	36,1	33,7
Leerlingen lijken het gevoel te delen dat met elkaar concurreren belangrijk is	23,4	28,2	25,7
Leerlingen lijken concurrentie te waarderen	18,0	28,0	22,9
Samenwerken op school			
Het lijkt erop dat leerlingen met elkaar samenwerken	74,5	74,1	74,3
Leerlingen lijken samenwerking te waarderen	67,7	66,6	67,2
Leerlingen lijken het gevoel te delen dat met elkaar samenwerken belangrijk is	64,4	64,1	64,3
Leerlingen hebben het gevoel dat ze worden aangemoedigd om met anderen samen te werken ***	59,9	59,2	59,5

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd; ** niet opgenomen in PISA-indicator Competitief schoolklimaat (PERCOMP);

*** niet opgenomen in PISA-indicator Mate van samenwerken op school (PERCOOP).

2.5 Schoolklimaat

Deze paragraaf geeft een beschrijving van het schoolklimaat op Nederlandse PISA-scholen of -vestigingen volgens de schoolleider. Voor deze rapportage zijn vier indicatoren geselecteerd. De eerste drie indicatoren (Tabel 2.10) zijn gemeten door de schoolleider te vragen in hoeverre het onderwijs op de school gehinderd wordt door tekortkomingen in het onderwijspersoneel en door problematisch leerling- en docentgedrag. Er is overigens niet gevraagd in hoeverre deze problemen voorkomen, maar in hoeverre ze het onderwijs op school belemmeren. De laatste indicator (Tabel 2.11) geeft aan in hoeverre de school aan leerlingen activiteiten biedt buiten de reguliere lessen om. Voor deze indicatoren geldt dat de schoolleiders antwoord hebben gegeven voor de vestiging waarop de leerlingen zitten die de PISA-toets hebben gemaakt. De percentages in de tabel zijn uitgedrukt in het aantal leerlingen waarvan de schoolleider een bepaald antwoord heeft gegeven.

Het blijkt dat 30% van de PISA-leerlingen op een school zit waar, volgens de schoolleider, het onderwijs **in lichte mate** belemmerd wordt door een gebrek aan docenten, bij 5% van de leerlingen ervaart hun schoolleider dit als een **aanzienlijke** tekortkoming (Tabel 2.10).

Van de verschillende vormen van hinderlijk leerlinggedrag, is het niet opletten tijdens de les relatief het grootste probleem; bij 10% van de leerlingen meent de schoolleider dat het leerproces hierdoor **aanzienlijk** gehinderd wordt. Pestgedrag door leerlingen lijkt in Nederland een relatief klein probleem te zijn: bijna driekwart van de PISA-leerlingen zit op een school waar de schoolleider **niet of nauwelijks** belemmeringen ervaart vanwege pesten tussen leerlingen en voor een kwart van de leerlingen ervaart de schoolleider dit probleem **in lichte mate**.

De relatief grootste hinder die veroorzaakt wordt door docentgedrag, heeft betrekking op de afwezigheid van docenten; 9% van de leerlingen zit op een school waar de schoolleider dit als een **aanzienlijke** belemmering voor het onderwijs ervaart en slechts 4% van de leerlingen zit op een school waar dit geen probleem is. Docenten die onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften van individuele leerlingen, is eveneens een probleem dat door relatief veel schoolleiders als een belemmering wordt ervaren; 61% van de PISA-leerlingen gaat naar een school waar dit probleem, volgens de schoolleider, **in lichte mate** het onderwijsleerproces hindert.

TABEL 2.10

Mate waarin het onderwijs op school belemmerd wordt door problemen, PISA-2018, gewogen

	Percentage leerlingen waarvan de schoolleider dit aangeeft			
	<i>helemaal niet</i>	<i>nauwelijks</i>	<i>in lichte mate</i>	<i>aanzienlijk</i>
Tekortkoming in onderwijspersoneel				
Gebrek aan docenten	19,5	44,8	30,3	5,4
Incapabele of slecht gekwalificeerde docenten	21,9	54,5	22,0	1,6
Gebrek aan onderwijsondersteunend personeel	58,3	32,7	9,9	0,0
Incapabel of slecht gekwalificeerd onderwijsondersteunend personeel	54,3	37,2	8,2	0,3
Gedrag van leerlingen				
Leerlingen die niet opletten tijdens de les	0,5	18,9	70,2	10,4
Afwezigheid van leerlingen in de les	3,2	49,8	43,9	3,1
Gebrek aan respect voor docenten	16,0	61,5	20,4	2,2
Spijbelende leerlingen	7,0	58,0	33,4	1,6
Alcohol- of drugsgebruik door leerlingen	19,9	63,4	16,1	0,5
Leerlingen die andere leerlingen pesten of intimideren	2,7	71,8	25,5	0,0
Gedrag van docenten				
Afwezigheid van docenten	3,8	49,1	37,9	9,2
Docenten die onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften van individuele leerlingen	3,0	28,2	61,0	7,7
Weerstand binnen het docententeam tegen verandering	5,5	36,2	52,4	5,9
Docenten die zich niet goed voorbereiden op de lessen	7,7	58,2	30,1	3,9
Docenten die te streng zijn voor hun leerlingen	11,1	64,2	23,3	1,3

Tot slot blijkt er een grote variëteit te zijn in de soort extra activiteiten die leerlingen op school worden aangeboden. De meeste leerlingen (85%) kunnen op school aan maatschappelijke activiteiten meedoen, zoals het lopen van een maatschappelijke stage, een sponsorloop of vrijwilligerswerk. Een sportclub of sportactiviteit wordt ook op veel scholen aangeboden. Slechts 6% van de leerlingen kan op hun school deelnemen aan een boekenclub.

TABEL 2.11

Mate waarin de school de getoetste leerlingen in het derde leerjaar activiteiten aanbiedt, PISA-2018, gewogen

Activiteit	Percentage leerlingen waarvan de schoolleider dit aangeeft
Maatschappelijke stage, sponsorloop of vrijwilligerswerk	85,4
Sportclub of sportactiviteiten	78,6
Kunstclub of kunstactiviteiten*	65,4
Schoolband, orkest of koor*	59,6
Schooltoneel of schoolmusical*	58,6
Presentaties en/of lezingen (bijv. gastsprekers zoals schrijvers of journalisten)	56,7
Debatvereniging of debaterbijeenkomsten	45,3
Samenwerking met lokale bibliotheken	39,9
Schoolkrant of schoolblad	37,0
Samenwerking met lokale kranten	7,4
Boekenclub	6,3

* activiteiten opgenomen in PISA-indicator Aanbod culturele activiteiten op school (CREACTIV)

3. Welbevinden in internationaal perspectief

3.1 Inleiding

Zijn 15-jarigen in Denemarken gelukkiger dan in Nederland? Worden leerlingen in Vlaanderen vaker of minder vaak gepest dan Nederlandse leerlingen? In dit hoofdstuk wordt het welbevinden van de Nederlandse 15-jarigen vergeleken met het welbevinden van hun leeftijdsgenoten in een aantal omringende landen. De volgende landen zullen worden meegenomen in deze vergelijking: buurlanden België (Vlaanderen), Duitsland en Groot-Brittannië en de Scandinavische landen Denemarken, Noorwegen en Zweden. Een vergelijking tussen Nederland en de OESO- en EU-gemiddelden is al eerder gemaakt in het rapport *Resultaten PISA-2018 in Vogelvlucht* (Gubbels et al., 2019, Hoofdstuk 8). In het voorliggende hoofdstuk wordt vergeleken met het OESO-gemiddelde zoals deze uiteindelijk in de internationale rapporten en tabellen van PISA-2018 gehanteerd wordt. De 37 landen waarop dit gemiddelde is gebaseerd, zijn te vinden op: <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/pisa-2018-participants.htm>.

Verder wordt er in dit hoofdstuk een vergelijking gemaakt met de betreffende landen voor een aantal van de indicatoren die mogelijk gerelateerd zijn aan welbevinden (leerling- en schoolkenmerken, zie voor meer informatie §2.5 en §2.6). Hiervan wordt verslag gedaan in paragraaf 3.4. Tot slot zijn de welbevinden-indicatoren Tevredenheid leven en Gepest worden ook in PISA-2015 bevraagd. In paragraaf 3.5 zullen daarom voor Nederland en de vergelijkingslanden de uitkomsten van 2015 en 2018 vergeleken worden.

In een aantal van de vergelijkingslanden zijn de gegevens over welbevinden niet volledig. Evenals in Nederland (18%) hebben in Vlaanderen (3%), Denemarken (7%) en Duitsland (2%) leerlingen met speciale onderwijsbehoeften de korte toets en vragenlijst gemaakt. Dit betekent dat aan deze leerlingen geen vragen over hun welbevinden zijn voorgelegd. Daarnaast zijn in sommige landen bepaalde vragen in het geheel niet gesteld. Onder de Noorse leerlingen zijn alleen gegevens over het welbevinden op school verzameld. Voor Vlaanderen is er over Tevredenheid leven en Positieve emoties geen informatie beschikbaar en voor Denemarken geldt dit voor Tevredenheid leven.

3.2 Algeheel welbevinden

Zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven, geven Nederlandse leerlingen hun leven gemiddeld een 7,5 op de tevredenheidsschaal van 0 tot en met 10 (Gubbels et al., 2019). Nederland scoort hiermee significant hoger op de schaal Tevredenheid leven dan Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië en ook significant boven het OESO-gemiddelde (Tabel 3.1). Waar in Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië door ruim 16% van de leerlingen wordt aangegeven dat zij niet tevreden zijn met hun leven (cijfer tussen 0 en 4), geldt dit slechts voor 6% van de Nederlandse leerlingen (niet in de tabel weergegeven). Nederlandse leerlingen lijken dus in vergelijking met de leerlingen uit deze andere landen erg tevreden te zijn met hun leven. Uit het internationale PISA-rapport blijkt dat leerlingen in Albanië het meest gelukkig zijn van alle PISA-landen; deze leerlingen scoren gemiddeld een 8,6 op de tevredenheidsschaal (OECD, 2019b). Het minst tevreden zijn leerlingen in Turkije met een gemiddelde van 5,6.

TABEL 3.1

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Tevredenheid leven (schaal van 0 tot 10), PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde cijfer (SE)
Nederland	7,50 (0,03)
OESO-gemiddelde ↓	7,04 (0,01)
Duitsland ↓	7,02 (0,04)
Zweden ↓	7,01 (0,04)
Groot-Brittannië ↓	6,16 (0,04)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag is niet afgenomen in Vlaanderen, Denemarken en Noorwegen.

Hoewel Nederlandse leerlingen in vergelijking tot de leerlingen in de andere landen tevredener zijn met hun leven, laat Tabel 3.2 zien dat leerlingen uit Duitsland, Vlaanderen, Denemarken, Zweden en de OESO, gemiddeld hun leven betekenisvoller vinden dan Nederlandse leerlingen. Alleen in Groot-Brittannië zijn leerlingen hierover nog minder positief dan in Nederland.

TABEL 3.2

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Betekenis van het leven, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde (SE)
Duitsland ↑	0,11 (0,02)
OESO-gemiddelde ↑	0,02 (0,00)
Vlaanderen ↑	0,00 (0,02)
Denemarken ↑	-0,02 (0,01)
Zweden ↑	-0,11 (0,02)
Nederland	-0,18 (0,02)
Groot-Brittannië ↓	-0,25 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag is niet afgenomen in Noorwegen.

Aan de leerlingen is een aantal positieve en negatieve emoties voorgelegd en gevraagd hoe vaak ze deze ervaren. Er kon echter alleen een indicator worden gevormd van de drie positieve emoties (zie §2.2). De indicator voor negatieve emoties kon niet worden samengesteld vanwege een te lage interne consistentie bij de deelnemende PISA-landen (OECD, 2019b). De cijfers in Tabel 3.3 tonen dat Nederland een significant hogere score behaalt dan gemiddeld in de OESO-landen. Vooral het verschil met Groot-Brittannië is groot. Leerlingen in Denemarken rapporteren nog vaker dan de Nederlandse leerlingen dat ze zich goed voelen. Dit lijkt voornamelijk in de emotie 'Opgewekt' te zitten. Waar 97% van de leerlingen in Denemarken aangeeft zich soms of altijd opgewekt te voelen, is dit in Nederland bij 81% van de leerlingen het geval (niet in de tabel weergegeven).

TABEL 3.3

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Positieve emoties, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde (SE)
Denemarken ↑	0,24 (0,02)
Nederland	0,08 (0,02)
Duitsland	0,07 (0,02)
OESO-gemiddelde ↓	0,01 (0,00)
Zweden ↓	-0,05 (0,02)
Groot-Brittannië ↓	-0,29 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag is niet afgenomen in Noorwegen en Vlaanderen.

In 2018 heeft PISA voor de eerste keer informatie verzameld over Zelfredzaamheid in het dagelijks leven (zie ook §2.3). De uitkomst voor Nederland (-0,11) laat zien dat onze leerlingen op deze indicator significant onder het gemiddelde van de OESO-landen scoren (Tabel 3.4). Nederlandse leerlingen tonen wel een grotere zelfredzaamheid dan leerlingen in Groot-Brittannië en Vlaanderen.

TABEL 3.4

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Zelfredzaamheid, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde (SE)
Denemarken ↑	0,05 (0,02)
OESO-gemiddelde ↑	0,01 (0,00)
Duitsland ↑	-0,02 (0,02)
Zweden ↑	-0,06 (0,02)
Nederland	-0,11 (0,02)
Groot-Brittannië ↓	-0,17 (0,01)
Vlaanderen ↓	-0,21 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag is niet afgenomen in Noorwegen.

Uit Tabel 3.5 blijkt dat Nederlandse en Duitse leerlingen zich minder zorgen maken over de gevolgen van falen dan leerlingen in de overige landen. Voornamelijk in Groot-Brittannië zijn leerlingen bezorgd over de gevolgen als iets niet lukt. Waar bijvoorbeeld 36% van de Nederlandse leerlingen aangeeft het (zeer) eens te zijn met de stelling "Wanneer ik faal, ga ik twijfelen aan mijn plannen voor de toekomst" geeft maar liefst 70% van de leerlingen in Groot-Brittannië aan het (zeer) eens te zijn met deze stelling (niet in de tabel weergegeven).

TABEL 3.5

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Omgaan met falen, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde (SE)
Groot-Brittannië ↑	0,27 (0,02)
Zweden ↑	0,00 (0,02)
OESO-gemiddelde ↑	-0,01 (0,00)
Denemarken ↑	-0,02 (0,01)
Vlaanderen ↑	-0,19 (0,02)
Duitsland	-0,37 (0,02)
Nederland	-0,39 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag is niet afgenomen in Noorwegen.

3.3 Welbevinden op school

In hoofdstuk 2 bleek dat maar liefst 92% van de Nederlandse leerlingen ervan overtuigd is dat andere leerlingen hen aardig vindt. Hoewel Nederlandse leerlingen over het algemeen het gevoel hebben erbij te horen op school (significant meer dan gemiddeld in de OESO-landen), ervaren leerlingen in Noorwegen en Duitsland dit gevoel gemiddeld nog vaker (Tabel 3.6). Daarentegen voelen leerlingen in Zweden, Vlaanderen en vooral Groot-Brittannië zich gemiddeld minder thuis op school.

TABEL 3.6

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Erbij horen op school, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde (SE)
Noorwegen ↑	0,36 (0,02)
Duitsland ↑	0,28 (0,02)
Denemarken	0,21 (0,02)
Nederland	0,20 (0,02)
OESO-gemiddelde ↓	0,00 (0,00)
Zweden ↓	0,03 (0,02)
Vlaanderen ↓	-0,06 (0,02)
Groot-Brittannië ↓	-0,19 (0,01)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$)

Gepest worden is de tweede indicator waarmee in PISA het welbevinden op school wordt gemeten. In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat zowel leerlingen als schoolleiders weinig problemen ervaren met pesten op school. Slechts een klein percentage van de leerlingen is in het afgelopen jaar gepest en bijna driekwart van de PISA-leerlingen zit op een school waar de schoolleider niet of nauwelijks belemmeringen ervaart vanwege pestgedrag onder leerlingen. In internationaal

perspectief ligt de gemiddelde schaalscore van Gepest worden in Nederland ook aanmerkelijk lager (-0,30) dan gemiddeld in de OESO-landen. Alle landen in Tabel 3.7 scoren significant hoger op deze indicator dan Nederland. Vooral in Groot-Brittannië blijkt pesten op school vaker voor te komen. Zo geeft 89% van de Nederlandse leerlingen aan (vrijwel) nooit buitengesloten te worden; in Groot-Brittannië is dit 64% van de leerlingen (niet in de tabel weergegeven). Bijna een kwart van de leerlingen in Groot-Brittannië zegt dat zij een aantal keer per jaar opzettelijk door andere leerlingen buitengesloten wordt (niet in de tabel weergegeven).

TABEL 3.7

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Gepest worden, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde (SE)
Groot-Brittannië †	0,24 (0,02)
Denemarken †	0,03 (0,02)
OESO-gemiddelde †	0,00 (0,00)
Duitsland †	-0,01 (0,02)
Vlaanderen †	-0,08 (0,02)
Zweden †	-0,12 (0,02)
Noorwegen †	-0,13 (0,02)
Nederland	-0,30 (0,01)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (†) dan wel significant lager (‡) dan Nederland scoren ($p < 0,05$);

3.4 Leerling- en schoolkenmerken

Deze paragraaf beschrijft de Nederlandse resultaten van de leerlingkenmerken en schoolkenmerken die mogelijk gerelateerd zijn aan het welbevinden van leerlingen, vergeleken met de resultaten van de zes omliggende landen. De bijbehorende tabellen (Tabel B.1 tot en met B.10) zijn te vinden in Bijlage 1 van dit rapport. Hieronder volgt een korte beschrijving.

Steun van ouders

In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat het overgrote deel van de leerlingen (meer dan 90%) in Nederland zich gesteund voelt door hun ouders. Het blijkt dat leerlingen in Nederland gemiddeld meer steun van hun ouders ervaren dan gemiddeld in de OESO-landen. Dit verschil is significant (Tabel B.1). Van de vergelijkingslanden wordt in Noorwegen gemiddeld meer steun ervaren en in Zweden en Vlaanderen wordt relatief minder steun van ouders ervaren dan in Nederland.

Motivatie taakbeheersing

Hoewel in Nederland een ruime meerderheid van de leerlingen de stellingen onderschrijft waarin taakbeheersing belangrijk wordt gevonden (hoofdstuk 2), blijkt dat leerlingen in veel andere landen dit nog belangrijker vinden. Nederland scoort hierin vergeleken met de zes vergelijkingslanden niet alleen het laagst, maar ook significant onder het OESO-gemiddelde (Tabel B.2). Alleen Noorwegen behaalt een positieve waarde op deze indicator.

Competitief zijn en belang van je best doen

Op de indicator Mate waarin de leerling zichzelf competitief vindt, zit Nederland net onder het OESO-gemiddelde (Tabel B.3). Van de vergelijkingslanden zijn alleen leerlingen in Vlaanderen significant minder competitief ingesteld dan Nederlandse leerlingen. De 15-jarigen in Groot-Brittannië zijn van de zeven landen het meest competitief. Een vergelijkbaar beeld zien we voor het belang dat leerlingen hechten aan je best doen op school. Uit Tabel B.4 blijkt dat leerlingen in Groot-Brittannië het hoogst en Vlaamse leerlingen het laagst scoren op deze indicator. De gemiddelde schaafscore van Nederland ligt hierin iets boven het OESO-gemiddelde, maar er is wel sprake van een significant verschil.

Schoolklimaat perceptie leerling

Naast de vraag in hoeverre een leerling zichzelf competitief vindt, is ook onderzocht in hoeverre leerlingen competitief gedrag op hun school ervaren en of leerlingen op hun school veel samenwerken. Hierbij moet opgemerkt worden dat PISA een willekeurige steekproef trekt van 15-jarigen binnen een school of vestiging. Hierdoor komen leerlingen binnen een school uit verschillende klassen, leerjaren en – zoals in Nederland – uit verschillende opleidingstypen. Het schoolklimaat kan door een vmbo-leerling anders ervaren worden dan door een vwo-leerling. De antwoorden op deze vragen zeggen daarom vooral iets over de perceptie van de leerling van zijn directe schoolomgeving en zijn mogelijk minder valide als indicator van het klimaat op de gehele school. Voor de leesbaarheid wordt dit echter wel aangeduid met schoolklimaat.

Leerlingen in Noorwegen en Groot-Brittannië omschrijven het klimaat op hun school het meest frequent als competitief (Tabel B.5). Nederland zit niet alleen onder het OESO-gemiddelde, maar scoort van de zeven landen het laagst op deze indicator. Dit betekent dat Nederlandse 15-jarigen niet alleen zelf minder competitief zijn, maar dat ze ook op hun school minder competitie ervaren dan in veel andere landen.

Tabel B.6 in Bijlage 1 toont de vergelijking tussen de zeven landen voor de indicator Samenwerken op school. Leerlingen in Noorwegen en Denemarken ervaren de meeste samenwerking tussen leerlingen op school. Deze landen scoren significant hoger op deze indicator dan Nederland, maar Nederland scoort nog wel significant hoger dan het OESO-gemiddelde. In Groot-Brittannië lijkt er gemiddeld het minst vaak te worden samengewerkt op school.

Schoolklimaat perceptie schoolleider

In hoeverre er sprake is van belemmeringen in het geven van onderwijs door een gebrek aan (goede) docenten en onderwijsondersteunend personeel, is gemeten met de indicator Tekortkoming in onderwijspersoneel (zie §2.6). Voornamelijk schoolleiders in Zweden en Duitsland ervaren hierdoor belemmeringen (Tabel B.7). De score van Nederland is vergelijkbaar met de score van Vlaanderen en zit net boven het OESO-gemiddelde. Van de zeven landen blijken schoolleiders in Denemarken het meest positief te oordelen over de beschikbaarheid van goede docenten en onderwijsondersteunend personeel.

Schoolleiders in Nederland, Vlaanderen en Noorwegen geven in vergelijking met de andere landen vaker aan dat negatief leerlinggedrag een belemmering is voor het onderwijs op hun school (Tabel B.8). Nederland scoort ruim boven het OESO-gemiddelde. Belemmerend leerlinggedrag lijkt relatief het minst voor te komen in Denemarken en in Groot-Brittannië.

Naast belemmeringen door leerlinggedrag, is ook onderzocht in hoeverre schoolleiders problemen ervaren door ongewenst docentgedrag. In vergelijking met de omringende en Scandinavische landen wordt in Nederland de meeste belemmering ervaren (Tabel B.9). Het oordeel van de Nederlandse schoolleiders is ook behoorlijk negatiever dan het OESO-gemiddelde. Van alle PISA-landen behoort Nederland voor dit aspect zelfs tot de hoogst-scorende landen (OECD, 2019b). In hoofdstuk 2 is gebleken dat deze hinder vooral toegewezen wordt aan afwezigheid van docenten en het onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften van individuele leerlingen. Van de vergelijkingslanden scoort alleen Denemarken ver onder het OESO-gemiddelde. Dit betekent dat Deense schoolleiders relatief de minste hinder ondervinden van ongewenst docentgedrag.

Tot slot is Nederland met de andere landen vergeleken met betrekking tot het gemiddeld aantal culturele activiteiten dat op school wordt aangeboden (Tabel B.10). In Groot-Brittannië bieden scholen gemiddeld de meeste culturele activiteiten aan. Nederland staat op een derde plek met gemiddeld iets minder dan twee culturele activiteiten per school. In Noorwegen worden de minste culturele activiteiten aangeboden. Daar komt het gemiddelde niet boven één activiteit uit.

3.5 Vergelijking 2015 en 2018

PISA besteedt sinds 2015 in haar instrumentarium aandacht aan het welbevinden van leerlingen. In 2018 is het aantal indicatoren uitgebreid. Alleen de scores op de indicator Tevredenheid leven en de indicator Erbij horen op school kunnen vergeleken worden met die van 2015. De indicatoren zijn echter niet in alle landen gemeten. Voor de landen in Tabel 3.8 geldt dat leerlingen hun leven over het algemeen in 2015 een hoger cijfer gaven dan in 2018 (Tabel 3.8). In alle gevallen is dit verschil significant. Ook het OESO-gemiddelde daalde van een 7,3 naar een 7,0 (OESO, 2019c). Vooral leerlingen in Groot-Brittannië zijn in 2018 minder tevreden met hun leven (6,2) dan in 2015 (7,0).

TABEL 3.8

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Tevredenheid leven in PISA-2015 en PISA-2018, gewogen

	Gemiddelde (SE)	
	2015	2018*
Nederland	7,83 (0,02)	7,50 (0,03)
Duitsland	7,35 (0,04)	7,02 (0,04)
OESO-gemiddelde	7,34 (0,01)	7,04 (0,01)
Zweden	-	7,01 (0,04)
Groot-Brittannië	6,98 (0,04)	6,16 (0,04)

* Grijs en vetgedrukt = verschil tussen 2015 en 2018 is significant ($p < 0,05$)

Tabel 3.9 toont dat op de indicator Erbij horen op school er minder grote verschillen zijn tussen 2015 en 2018. In Duitsland, Nederland en Zweden is er geen verschil met 2015. Dit geldt niet voor Noorwegen en Denemarken: daar is het gevoel erbij te horen op school toegenomen. In Vlaanderen en in Groot-Brittannië voelen leerlingen zich in 2018 juist minder thuis op school dan in 2015.

TABEL 3.9

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Erbij horen op school in PISA-2015 en PISA-2018, gewogen

	Gemiddelde (SE)	
	2015	2018*
Duitsland	0,29 (0,02)	0,28 (0,02)
Noorwegen	0,21 (0,02)	0,36 (0,02)
Nederland	0,17 (0,01)	0,20 (0,02)
Denemarken	0,14 (0,01)	0,21 (0,02)
Zweden	0,04 (0,02)	0,03 (0,02)
Vlaanderen	0,02 (0,01)	-0,06 (0,02)
OESO-gemiddelde	0,00 (0,00)	0,00 (0,00)
Groot-Brittannië	-0,09 (0,01)	-0,19 (0,01)

* Grijs en vetgedrukt = verschil tussen 2015 en 2018 is significant ($p < 0,05$)

4. Samenhang leerling- en schoolkenmerken met welbevinden

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaat het om de vraag welke leerling- en schoolkenmerken mogelijk samenhangen met het welbevinden van Nederlandse leerlingen op school en buiten school. Met meervoudige regressieanalyses zijn de relaties tussen leerlingenkenmerken, schoolkenmerken en kenmerken van het schoolklimaat enerzijds en het welbevinden van leerlingen anderzijds onderzocht. Het gaat dan om vragen zoals: zijn vwo-leerlingen meer tevreden met hun leven dan vmbo-leerlingen? Voelen leerlingen met een migratieachtergrond of met weinig steun van ouders zich net zo thuis op school als andere leerlingen? In hoeverre speelt het klimaat op school hierin een rol?

Paragraaf 4.2 geeft een overzicht van de scores van verschillende groepen leerlingen op de welbevinden-indicatoren. Voor deze tabel is specifiek naar geslacht, opleidingstype en migratieachtergrond gekeken. In paragraaf 4.3 worden de opzet en uitvoering van regressieanalyses nader toegelicht. De uitkomsten van de analyses worden in paragraaf 4.4 beschreven.

4.2 Welbevinden naar sekse, opleidingstype en migratieachtergrond

---

De volgende twee tabellen laten zien in welke mate er verschillen zijn tussen groepen leerlingen (geslacht, opleidingstype en migratieachtergrond) in hun welbevinden. Gezien de beperkte omvang van het aantal leerlingen met een migratieachtergrond volgens de PISA-definitie¹ (12%), is geen verdere onderverdeling gemaakt naar eerste generatie migranten (leerling niet in Nederland geboren) en tweede generatie (leerling wel in Nederland geboren). Verder zijn er geen gegevens over het land van herkomst beschikbaar; dit betekent dat leerlingen met een migratieachtergrond uit zowel niet-Europese als Europese (buur)landen afkomstig kunnen zijn.

Voor Omgaan met falen en Gepest worden geldt dat een lagere gemiddelde score op deze indicator een positieve uitkomst is; de leerling laat zien dat hij of zij zich **minder** zorgen maakt over de gevolgen van falen, dan wel **minder** gepest wordt.

Tabel 4.1 toont dat jongens in vergelijking tot meisjes gemiddeld significant meer tevreden zijn met hun leven, hun leven eerder als betekenisvol ervaren, hun Zelfredzaamheid hoger inschatten, en zich minder zorgen maken als zij ergens in falen. Er zijn geen significante sekseverschillen op de indicator Positieve emoties. Paragraaf 2.2 heeft laten zien dat per positieve emotie deze verschillen inderdaad klein zijn, met uitzondering van de emotie 'Trots'. Meer jongens (24%) dan meisjes (14%) zeggen zich **altijd** trots te voelen. De sekseverschillen zijn groter voor de negatieve emoties, maar hiervoor was het niet mogelijk een indicator te construeren.

Vmbo-leerlingen (met een ondervertegenwoordiging van vmbo basis en vmbo kader, zie §4.3) zijn positiever over de betekenis van hun leven dan havo/vwo-leerlingen, terwijl havo/vwo-leerlingen zich grotere zorgen maken bij falen. Voor Betekenis leven, Zelfredzaamheid en Positieve emoties zijn er geen significante verschillen tussen de opleidingstypen.

---

1. In de PISA-definitie wordt een leerling tot de groep zonder een migratieachtergrond gerekend als minimaal één van de ouders in Nederland is geboren. Dit is in dit rapport aangegeven als 'Nederlandse achtergrond'.

Met uitzondering van Positieve emoties zijn leerlingen met een migratieachtergrond positiever over hun welbevinden dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Voor Positieve emoties blijkt dat leerlingen met een Nederlandse achtergrond boven het OESO-gemiddelde scoren, leerlingen met een migratieachtergrond scoren onder dit gemiddelde.

TABEL 4.1

Leerlingenkenmerken en algeheel welbevinden, PISA-2018, gewogen

Leerlingenkenmerk	Gemiddelde schaalscore*				
	Tevredenheid leven	Betekenis leven	Positieve emoties	Zelfredzaamheid	Omgaan met falen
Geslacht					
Meisjes (51%)	7,2	-0,21	0,09	-0,20	-0,15
Jongens (49%)	7,8	-0,13	0,08	-0,02	-0,65
Opleidingstype					
Vmbo (46%)**	7,5	-0,09	0,08	-0,12	-0,50
Havo/vwo (54%)	7,5	-0,25	0,08	-0,10	-0,31
Migratieachtergrond					
Nee (88%)	7,5	-0,21	0,10	-0,15	-0,38
Ja (12%)	7,7	0,10	-0,03	0,11	-0,53
Alle leerlingen**	7,5	-0,18	0,08	-0,11	-0,39

* Negatieve waarde betekent dat de score lager is dan het internationaal schaalgemiddelde van de OESO-landen; grijs en vetgedrukt: significant positiever dan de vergelijkingsgroep ($p < 0,05$). ** Lwoo-leerlingen niet bevroegd.

Ook voor Erbij horen op school blijkt dat jongens iets positiever zijn dan meisjes. Jongens scoren echter significant hoger op de schaal Gepest worden dan meisjes (Tabel 4.2). Tussen de opleidingstypen zijn er geen verschillen. Leerlingen met een migratieachtergrond voelen zich meer thuis op hun school en worden minder gepest dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond.

TABEL 4.2

Leerlingenkenmerken en welbevinden op school, PISA-2018, gewogen

Leerlingenkenmerk	Gemiddelde schaalscore*	
	Erbij horen op school	Gepest worden
Geslacht		
Meisjes (51%)	0,14	-0,36
Jongens (49%)	0,27	-0,23
Opleidingstype		
Vmbo (46%)**	0,18	-0,29
Havo/vwo (54%)	0,22	-0,30
Migratieachtergrond		
Nee (88%)	0,19	-0,29
Ja (12%)	0,28	-0,37
Alle leerlingen**	0,20	-0,30

* Negatieve waarde betekent dat de score lager is dan het internationaal schaalgemiddelde van de OESO-landen; grijs en vetgedrukt: significant hoger dan de vergelijkingsgroep ($p < 0,05$); ** Lwoo-leerlingen niet bevroegd.

4.3 Opzet en uitvoering regressieanalyses

Dataset

Zoals in de inleiding van dit rapport is opgemerkt, zijn de vragen over het welbevinden van leerlingen in sommige landen niet voorgelegd aan leerlingen met speciale onderwijsbehoeften. Deze leerlingen hebben een korte toets en vragenlijst gekregen. In Nederland gaat het om pro-leerlingen en leerlingen met een lwoo-indicatie (18% van de deelnemende leerlingen). Daarnaast heeft 1% van de overige leerlingen wel de reguliere toets gemaakt, maar niet de reguliere leerlingvragenlijst ingevuld. Voor de analyses zijn de datasets met leerling- en schooldata gecombineerd. Door 4% van de deelnemende scholen is echter geen schoolvragenlijst ingevuld. Hierdoor blijven er 3858 leerlingen over: dit zijn leerlingen die de reguliere leerlingvragenlijst hebben ingevuld én waarvan hun school de schoolvragenlijst heeft geretourneerd. In Bijlage B.11 wordt de verdeling weergegeven van de leerlingen naar opleidingstype in deze dataset. Deze verdeling wordt vergeleken met de verdeling van de leerlingen naar opleidingstype in de volledige dataset. De tabel laat zien dat, naast het ontbreken van de pro-leerlingen, leerlingen in het vmbo basis en vmbo kader ondervertegenwoordigd zijn omdat zij relatief vaker een lwoo-indicatie hebben. Hierdoor kunnen de uitkomsten van de analyses in dit hoofdstuk niet als representatief worden beschouwd voor alle Nederlandse 15-jarigen. De resultaten geven echter wel een indicatie van leerling- en schoolkenmerken die voor het welbevinden van leerlingen in Nederland van belang zijn.

Variabelen

De variabelen die meegenomen worden in deze explorerende analyses zijn ingedeeld in drie categorieën, namelijk antecedenten, procesfactoren en uitkomstvariabelen. De uitkomstvariabelen zijn in dit geval de verschillende indicatoren voor welbevinden. Het algeheel welbevinden is gemeten aan de hand van de volgende indicatoren:

1. Tevredenheid met het leven (ST016)
2. Betekenis van het leven (EUDMO)
3. Positieve emoties (SWBP)
4. Zelfredzaamheid (RESILIENCE)
5. Omgaan met falen (GFOFAIL)

De indicatoren voor het welbevinden op school zijn:

1. Erbij horen op school (BELONG)
2. Gepest worden (BEINGBULLIED)

Antecedenten en procesfactoren

Antecedenten zijn school- en leerlingkenmerken die door het onderwijs of de school nauwelijks, moeilijk of niet manipuleerbaar zijn, zoals bijvoorbeeld het geslacht van de leerling of percentage leerlingen met speciale leerbehoeften op school. Procesfactoren zijn in principe wel manipuleerbaar, kunnen worden beïnvloed door antecedenten en kunnen een wederkerige relatie hebben met de uitkomstvariabele. Regelmatig spijbelen bijvoorbeeld kan van invloed zijn op de mate waarin een leerling zich thuis voelt op school, maar buitengesloten worden op school zou ook spijbelgedrag kunnen stimuleren. De analyses richten zich op de samenhang tussen procesfactoren en uitkomsten, gegeven de invloed van antecedenten op leerling- en schoolniveau.

In dit rapport wordt voor de eerste keer met Nederlandse PISA-data de mogelijke samenhang geëxploreerd tussen leerling- en schoolkenmerken en welbevinden. De selectie van deze kenmerken is daarom niet gebaseerd op een theoretisch model of eerdere resultaten. Voor de keuze van de antecedenten zijn zoveel mogelijk van de beschikbare achtergrondkenmerken van leerlingen en scholen in de PISA-data meegenomen. Voor de keuze van procesfactoren is gekeken naar PISA-indicatoren die behoren tot affectieve leerlingkenmerken, leerlinggedrag en schoolklimaat.

De volgende leerling- en schoolkenmerken waarover in PISA-2018 informatie is verzameld (met een enkelvoudige vraag of een meervoudige vraag aan de hand van stellingen), zijn meegenomen in de analyses:²

Informatie verzameld met de leerlingvragenlijst:

1. Antecedenten leerling: achtergrondkenmerken van de leerling en kenmerken thuisomgeving, namelijk Geslacht (ST004), Opleidingstype (vmbo versus havo/vwo), Economische, Sociale en Culturele Status (ESCS), Migratieachtergrond, Vertraagd (wel/niet blijven zitten, REPEAT) en Ervaren steun van ouders (EMOSUPS).
2. Procesfactoren leerling: affectieve leerlingkenmerken en leerlinggedrag, namelijk Recentelijk gespijbeeld, Motivatie taakbeheersing (WORKMAST), Mate waarin de leerling zichzelf competitief vindt (COMPETE), Belang van 'je best doen' (ATTLNACT) en Geambieerd opleidingsniveau (van mbo tot universiteit). Naast vragen over de opvattingen en gedrag van de leerling zelf zijn in de PISA-leerlingvragenlijst twee indicatoren opgenomen die iets zeggen over hoe een leerling het klimaat op school ervaart: een competitief schoolklimaat en mate van samenwerken tussen leerlingen.

Informatie verzameld met de schoolvragenlijst:

3. Antecedenten school: schoolkenmerken, namelijk Urbanisatiegraad, Percentage leerlingen andere moedertaal, Percentage leerlingen met extra ondersteuning en Percentage achterstandsléerlingen (SC048) en Percentage schoolverlaters zonder diploma (SC164).
4. Procesfactoren school: schoolklimaat, namelijk Belemmeringen door tekortkomingen onderwijspersoneel (STAFFSHORT), Belemmeringen door leerlinggedrag (STUBEHA), Belemmeringen door docentgedrag (TEACHBEHA) en Aanbod culturele activiteiten op school (CREACTIV).

In hoofdstuk 2 zijn de stellingen beschreven die deel uitmaken van de samengestelde indicatoren.

---

2. Naam tussen haakjes verwijst naar de variabelfnaam in de internationale PISA-data, variabelen zonder naam tussen haakjes zijn afgeleid of gehercodeerd op basis van internationale variabele(n).

Analyses

De meervoudige regressieanalyses zijn uitgevoerd met de IDB-Analyzer (IEA, 2019, versie 4.0). Deze houdt onder meer rekening met de specifieke steekproeftrekking en de geneste structuur van de data (leerlingen zijn genest in scholen). De modellen zijn voor elke indicator van welbevinden als volgt opgebouwd. In het eerste model zijn de effecten van de achtergrondkenmerken van de leerlingen met de betreffende welbevinden-indicator opgenomen. Vervolgens zijn de niet-significante effecten ($p > 0,05$) uit het model gehaald om vervolgens in het tweede model de overige leerlingkenmerken (procesfactoren) aan het model toe te voegen. Na verwijdering van de niet-significante effecten zijn in model 3 de schoolkenmerken (antecedenten) in het model opgenomen en in het laatste model met alleen significante effecten, zijn de kenmerken van het schoolklimaat (procesfactoren) geanalyseerd.

4.4 Relatie leerling- en schoolkenmerken en welbevinden

De volgende twee tabellen (4.3 en 4.4) presenteren voor elke indicator van welbevinden de resultaten van het zogenoemde spaarzame eindmodel. Dit is het vierde model met alleen significante effecten ($p < 0,05$). In de tabellen zijn alleen de variabelen opgenomen met een significante relatie met één of meer welbevinden-indicatoren. Om de effecten van de verschillende variabelen onderling binnen een indicator te kunnen vergelijken, worden de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (β) weergegeven. Een groot aantal van de kenmerken die in de vorige paragraaf zijn genoemd, komen niet terug in onderstaande tabellen, omdat ze in de eindmodellen geen significant effecten laten zien met één of meer indicatoren van welbevinden. Dit geldt onder meer voor alle geanalyseerde schoolkenmerken.

Over het algemeen zijn de gevonden verbanden niet heel sterk. In de tabellen zijn de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten groter of gelijk aan 0,20 vetgedrukt, maar dit zijn nog steeds geen sterke verbanden. Jongens zijn tevredener over hun leven en zijn minder bang voor de gevolgen van falen dan meisjes (Tabel 4.3). Naarmate leerlingen meer steun van hun ouders ervaren, zijn ze ook positiever over hun welbevinden. Dit geldt voor alle vijf indicatoren van algeheel welbevinden. De relatief sterkste samenhang is tussen Ervaren steun van ouders en Tevredenheid met het leven. De migratieachtergrond van leerlingen laat geen of een zeer zwakke relatie zien met de welbevinden-indicatoren. Met uitzondering van Positieve emoties, is deze relatie wel positief; leerlingen met een migrantenachtergrond zijn positiever over hun welbevinden dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Havo/vwo-leerlingen maken zich meer zorgen over de gevolgen van falen dan vmbo-leerlingen, maar ook dit is een zwak verband.

Onder constantheid van de andere kenmerken blijkt in het eindmodel Motivatie taakbeheersing positief samen te hangen met Zelfredzaamheid. Sommige stellingen van Zelfredzaamheid zoals "Het lukt mij meestal wel, op de een of andere manier" of "Wanneer ik mijzelf in een moeilijke situatie bevind, kan ik meestal wel een uitweg vinden", liggen dicht bij die van Motivatie taakbeheersing. Bijvoorbeeld "Ik vind voldoening in werken zo hard als ik kan" of "Zodra ik met een taak ben begonnen, ga ik door totdat die af is" (zie Hoofdstuk 2). Beide variabelen lijken ook iets te zeggen over hoe de leerling zijn eigen doorzettingsvermogen inschat, hetgeen de samenhang tussen beide variabelen mogelijk deels kan verklaren. De mate waarin een leerling zichzelf competitief vindt, hangt in het eindmodel ook positief samen met zelfredzaamheid.

Zoals aangegeven is er in het eindmodel geen significante samenhang gevonden tussen de schoolkenmerken en het schoolklimaat (voor zover deze in PISA gemeten zijn) en het algeheel welbevinden van leerlingen. De beschrijving van het schoolklimaat door de leerling zelf (Samenwerken op school en Competitief schoolklimaat) correleert in het eindmodel wel met welbevinden. De relaties zijn zwak, maar laten wel voor alle welbevinden-indicatoren zien dat naarmate leerlingen vaker rapporteren dat er op school wordt samengewerkt, ze ook positiever zijn over hun algehele welbevinden, onder constanthouding van de overige kenmerken in het eindmodel.

TABEL 4.3

Samenhang leerling- en schoolkenmerken en algeheel welbevinden, meervoudige regressie, eindmodel, PISA-2018, gewogen

Kenmerk*	Tevredenheid leven	Betekenis leven	Positieve emoties	Zelfredzaamheid	Omgaan met falen
	β (S.E)	β (S.E)	β (S.E)	β (S.E)	β (S.E)
Antecedenten leerling					
Jongen (versus meisje)	0,22 (0,02)	0,06 (0,01)	--	0,10 (0,02)	-0,29 (0,02)
Havo/vwo (versus vmbo)	--	-0,07 (0,02)	--	--	0,11 (0,02)
Migratieachtergrond	0,05 (0,02)	0,08 (0,02)	-0,04 (0,02)	0,08 (0,02)	--
Ervaren steun van ouders	0,20 (0,02)	0,16 (0,02)	0,14 (0,02)	0,17 (0,02)	-0,07 (0,01)
Procesfactoren leerling					
Recentelijk gespijeld	-0,07 (0,02)	--	-0,05 (0,02)	--	--
Motivatie taakbeheersing	0,05 (0,02)	0,20 (0,02)	0,08 (0,02)	0,25 (0,02)	--
Competitief	--	--	0,05 (0,02)	0,12 (0,02)	--
Belang van 'je best doen'	0,08 (0,02)	0,06 (0,02)	0,07 (0,02)	0,03 (0,02)	--
Geambieerd opleidingsniveau	--	--	--	0,06 (0,02)	--
Samenwerken op school	0,09 (0,02)	0,09 (0,02)	0,15 (0,02)	0,13 (0,02)	-0,10 (0,02)
Competitief schoolklimaat	--	0,05 (0,02)	--	0,06 (0,02)	0,09 (0,02)
Verklaarde variantie (R²)	0,12 (0,01)	0,13 (0,01)	0,09 (0,01)	0,23 (0,02)	0,11 (0,02)

* Geen van de geselecteerde schoolkenmerken bleek een significante samenhang te vertonen met de algehele welbevinden-indicatoren; grijs en vetgedrukt: effect $\geq 0,20$; Pro- en lwoo-leerlingen niet bevraagd.

Uit Tabel 4.4 blijkt dat in het eindmodel voor welbevinden op school slechts enkele procesfactoren een (enigszins) betekenisvolle samenhang met welbevinden laten zien. Leerlingen die veel steun van hun ouders ervaren voelen zich eerder thuis op school. Het relatief sterkste (positieve) verband is er tussen Erbij horen op school en de perceptie van de leerling over de mate waarin op school wordt samengewerkt. Leerlingen die vaker gepest worden, ervaren hun school vaker als competitief (of andersom). Deze relatie is echter wel zwak. Noch kenmerken van de schoolpopulatie noch kenmerken van het schoolklimaat (zoals deze in PISA zijn gemeten) lijken van belang te zijn voor hoe leerlingen zelf hun welzijn op school ervaren.

TABEL 4.4

Samenhang leerling- en schoolkenmerken en welbevinden op school, meervoudige regressie, eindmodel, PISA-2018, gewogen

Kenmerk*	Erbij horen op school	Gepest worden
	β (S.E)	β (S.E)
Antecedenten leerling		
Jongen (versus meisje)	0,08 (0,02)	0,07 (0,02)
Economische, Sociale en Culturele Status (ESCS)	--	0,06 (0,02)
Ervaren steun van ouders	0,19 (0,01)	-0,09 (0,02)
Procesfactoren leerling		
Motivatie taakbeheersing	0,07 (0,02)	--
Competitief	0,05 (0,02)	--
Belang van 'je best doen'	0,06 (0,02)	--
Samenwerken op school	0,23 (0,02)	-0,10 (0,02)
Competitief schoolklimaat	--	0,11 (0,02)
Verklaarde variantie (R2)	0,15 (0,02)	0,04 (0,01)

* Geen van de geselecteerde schoolkenmerken bleek een significante samenhang te vertonen met de indicatoren voor welbevinden op school; grijs en vetgedrukt: effect $\geq 0,20$; Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd.

5. Samenhang welbevinden en toetsprestaties

5.1 Inleiding

In PISA wordt ervan uitgegaan dat een succesvolle deelname aan de huidige en toekomstige maatschappij niet alleen bepaald wordt door de kennis en vaardigheden waarover leerlingen beschikken, maar ook door het welbevinden van leerlingen op en buiten school. Het is daarom relevant om ook naar de relatie tussen beide uitkomstmaten (prestaties en welbevinden) te kijken: presteren gelukkigere leerlingen beter op de PISA-2018 toets, of zijn betere presteerders gelukkiger?

In dit hoofdstuk wordt de mogelijke samenhang tussen welbevinden en prestaties onderzocht voor Nederland. De zeven welbevinden-indicatoren worden gerelateerd aan leerlingprestaties in leesvaardigheid, wiskunde en de natuurwetenschappen. In de volgende paragraaf (§5.2) worden eerst de gemiddelde schaalscores van de welbevinden-indicatoren weergegeven van de Nederlandse laag- en hoogpresteerders in PISA-2018. Met regressieanalyses wordt vervolgens in paragraaf 5.3 de relatie tussen welbevinden en prestaties verder geëxploreerd.

5.2 Geletterdheid en welbevinden

Voor alle drie de domeinen zijn er in PISA zes vaardigheidsniveaus gedefinieerd, waarbij niveau 1 het laagste niveau is en niveau 6 het hoogste niveau (OECD, 2019a). Het vaardigheidsniveau dat leerlingen volgens het PISA-raamwerk minimaal moeten beheersen om goed te kunnen functioneren op school en in de maatschappij, is niveau 2. Leerlingen die lager dan niveau 2 presteren worden beschouwd als onvoldoende geletterd in lezen, wiskunde of natuurwetenschappen. Leerlingen die niveau 5 of 6 hebben behaald, worden beschouwd als zeer of excellent geletterd in deze domeinen.

De tabellen 5.1 tot en met 5.3 tonen per welbevinden-indicator de gemiddelde score voor welbevinden van laagpresteerders (onder niveau 2) en hoogpresteerders (minimaal niveau 5) in leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen. Zonder pro-leerlingen en leerlingen met een lwoo-indicatie heeft nog steeds 17% van de leerlingen voor lezen onder niveau 2 gepresteerd (Tabel 5.1), voor wiskunde is dit 9% (Tabel 5.2) en voor natuurwetenschappen 13% (Tabel 5.3). Voor alle drie de domeinen lijkt dat leerlingen die niveau 2 niet hebben gehaald, positiever zijn over de betekenis van hun leven dan de hoogpresteerders. Vooral de hoge en excellente presteerders in natuurwetenschappen zijn minder positief over de betekenis van hun leven dan de laagpresteerders. De zelfredzaamheid van laagpresteerders is in de drie domeinen wel iets lager dan bij de hoogpresteerders. Dit geldt relatief het sterkst voor wiskunde. Tot slot maken laagpresteerders in de drie domeinen zich wel weer minder zorgen over de gevolgen van falen. Van de drie domeinen is het verschil in het omgaan met falen tussen laag- en hoogpresteerders het meest omvangrijk in leesvaardigheid.

TABEL 5.1

Gemiddelde schaalscores op welbevinden-indicatoren naar behaald vaardigheidsniveau in leesvaardigheid, PISA-2018, gewogen *

	Niveau leesvaardigheid**	
	< 2 (17%)	≥ 5 (11%)
Algemeel welbevinden		
Tevredenheid met het leven	7,7 (0,08)	7,5 (0,09)
Betekenis van het leven	0,02 (0,03)	-0,36 (0,06)
Positieve emoties	0,02 (0,05)	0,05 (0,06)
Zelfredzaamheid	-0,17 (0,05)	-0,08 (0,06)
Faalangst	-0,59 (0,04)	-0,20 (0,05)
Welbevinden op school		
Erbij horen op school	0,13 (0,04)	0,20 (0,05)
Pesten op school	-0,30 (0,04)	-0,34 (0,04)

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroagd. ** Negatieve waarde betekent dat de score lager is dan het internationaal schaalgemiddelde van de OESO-landen.

TABEL 5.2

Gemiddelde schaalscores op welbevinden-indicatoren naar behaald vaardigheidsniveau in wiskunde, PISA-2018, gewogen *

	Niveau wiskunde**	
	< 2 (9%)	≥ 5 (22%)
Algemeel welbevinden		
Tevredenheid met het leven	7,6 (0,11)	7,5 (0,06)
Betekenis van het leven	-0,02 (0,06)	-0,34 (0,04)
Positieve emoties	0,02 (0,07)	0,05 (0,03)
Zelfredzaamheid	-0,24 (0,08)	-0,07 (0,04)
Omggaan met falen	-0,56 (0,06)	-0,31 (0,03)
Welbevinden op school		
Erbij horen op school	0,12 (0,06)	0,20 (0,04)
Gepest worden	-0,24 (0,06)	-0,27 (0,03)

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroagd. ** Negatieve waarde betekent dat de score lager is dan het internationaal schaalgemiddelde van de OESO-landen.

TABEL 5.3

Gemiddelde schaa scores op welbevinden-indicatoren naar behaald vaardigheidsniveau in natuurwetenschappen, PISA-2018, gewogen*

	Niveau natuurwetenschappen**	
	< 2 (13%)	≥ 5 (13%)
Algeheel welbevinden		
Tevredenheid met het leven	7,7 (0,10)	7,5 (0,09)
Betekenis van het leven	0,01 (0,05)	-0,40 (0,06)
Positieve emoties	0,04 (0,06)	0,03 (0,06)
Zelfredzaamheid	-0,17 (0,07)	-0,90 (0,05)
Omgaan met falen	-0,55 (0,04)	-0,26 (0,04)
Welbevinden op school		
Erbij horen	0,22 (0,05)	0,12 (0,05)
Gepest worden	-0,33 (0,05)	-0,27 (0,04)

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd. ** Negatieve waarde betekent dat de score lager is dan het internationaal schaalgemiddelde van de OESO-landen.

5.3 Relatie welbevinden en toetsprestaties

Opzet en uitvoering analyses

In PISA wordt gebruikgemaakt van een toetsrotatiesysteem omdat de complete PISA-toets veel te omvangrijk is (ongeveer 15,5 uur toetsijd) om in zijn geheel aan één leerling voor te leggen. De opgaven zijn daarom verdeeld over clusters. Een cluster bestaat uit een set opgaven uit een domein en staat gelijk aan een half uur toetsijd. Elke leerling krijgt willekeurig vier van deze clusters toegewezen, met uitzondering van leesvaardigheid, want daar is telkens een cluster toegewezen op basis van de prestaties op het voorgaande cluster (adaptieve toets). Alleen het eerste leesvaardigheidscluster is willekeurig toegewezen. Met IRT-analyses (Item Response Theory) wordt op basis van de toetsopgaven die door de leerling wel gemaakt zijn en op basis van een aantal achtergrondkenmerken van de leerling een schatting gemaakt van het prestatieniveau van de leerling voor het gehele domein. Uit de geschatte verdeling zijn voor elk domein willekeurig tien waarden getrokken. Deze plausible values (geschatte leerlingsscores) vormen de outputvariabelen van de analyses in deze paragraaf. De analyses naar de relatie tussen welbevinden en toetsprestaties zijn uitgevoerd met de IDB-Analyzer (IEA, 2019, versie 4.0). Deze houdt rekening met specifieke steekproeftrekking, de geneste structuur van de data (leerlingen zijn genest in scholen) én voert de berekening uit voor de 10 plausible values per domein.

De uitkomsten van de vorige hoofdstukken hebben laten zien dat sommige aspecten van welbevinden door meisjes en jongens verschillend worden ervaren en dat de Ervaren steun van ouders bij de meeste welbevinden-indicatoren van belang lijkt te zijn. De relatie tussen welbevinden en prestaties is om deze reden gecontroleerd voor het effect van Geslacht en voor Ervaren steun van ouders. Nagegaan is of de effectgrootte van welbevinden op prestaties verandert als deze leerlingkenmerken in het model worden toegevoegd. In Tabel 5.4 worden de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten echter weergegeven zonder controle voor Geslacht of Ervaren steun van ouders omdat deze variabelen nauwelijks een effect bleken te hebben op de uitkomsten.

Resultaten

De samenhang tussen de verschillende indicatoren voor het algeheel welbevinden en de leerlingprestaties op de PISA-toets zijn niet significant of laten slechts een zwakke significante samenhang zien. Zelfredzaamheid correleert bijvoorbeeld niet met de prestaties in lezen en natuurwetenschappen. Het positieve effect van deze indicator voor wiskunde is echter verwaarloosbaar. Het welbevinden op school (erbij horen of pesten) is eveneens niet gerelateerd aan toetsprestaties.

Tussen een aantal aspecten van welbevinden en prestaties blijkt er zelfs een beperkte, negatieve relatie te bestaan. Deze verandert niet als er gecontroleerd wordt voor Geslacht of Ervaren steun van ouders (niet in de tabel weergegeven). Leerlingen die relatief minder positief zijn over de betekenis van hun leven presteren beter. Uiteraard kan het omgekeerde ook waar zijn: betere presteerders zijn kritischer over de betekenis van hun leven. Naarmate leerlingen beter presteren in de drie domeinen (en dan met name in leesvaardigheid) lijken ze zich iets meer zorgen te maken over de gevolgen van falen. Ook deze relatie kan uiteraard worden omgedraaid: naarmate leerlingen zich meer zorgen maken over de gevolgen van falen, lijken zij (weliswaar in zeer beperkte mate) beter te presteren.

TABEL 5.4

Samenhang welbevinden-indicatoren en prestaties van leerlingen in leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen, PISA-2018, gewogen*

	Prestaties PISA-toets in:		
	Leesvaardigheid	Wiskunde	Natuurwetenschappen
Algeheel welbevinden**	β (S.E)	β (S.E)	β (S.E)
Tevredenheid met het leven	-0,06 (0,02)	--	-0,06 (0,02)
Betekenis van het leven	-0,13 (0,02)	-0,14 (0,02)	-0,15 (0,02)
Zelfredzaamheid	--	0,04 (0,02)	--
Omgaan met falen	0,14 (0,02)	0,08 (0,02)	0,11 (0,02)

* Pro- en lwoo-leerlingen niet bevroegd; ** Geen significante relaties tussen Positieve emoties en welbevinden op school (Erbij horen en Gepest worden) en toetsprestaties in de drie domeinen.

6. Samenvatting, conclusie en discussie

6.1 Inleiding

PISA meet wereldwijd in welke mate 15-jarigen zijn voorbereid op het functioneren als mondige en kritische burger in de huidige kennismaatschappij. Hiervoor krijgen leerlingen een toets waarmee gemeten wordt in hoeverre zij hun vaardigheden in met name lezen, wiskunde en natuurwetenschappen kunnen toepassen in dagelijkse situaties. Om succesvol deel te nemen aan de maatschappij zijn echter niet alleen deze cognitieve vaardigheden belangrijk; ook de vaardigheden die leerlingen nodig hebben om een gelukkig en bevredigend leven te kunnen leiden zijn van belang. Sinds 2015 meet PISA daarom via de leerlingvragenlijst het welbevinden van 15-jarigen. In *Resultaten PISA-2018 in Vogelvlucht* is een kort overzicht gegeven van het welbevinden van Nederlandse 15-jarigen in internationaal perspectief (Gubbels et al., 2019). In deze rapportage is het welbevinden van Nederlandse 15-jarigen verder uitgediept door onder andere na te gaan welke leerlingkenmerken samenhangen met welbevinden en in hoeverre welbevinden en cognitieve vaardigheden aan elkaar gerelateerd zijn. De resultaten van deze rapportage kunnen echter niet zondermeer als representatief worden beschouwd voor alle 15-jarigen in Nederland. Aan leerlingen in het praktijkonderwijs (pro) en leerlingen met een lwoo-indicatie is het welbevinden-onderdeel van PISA namelijk niet voorgelegd.

In dit rapport is onderscheid gemaakt tussen algeheel welbevinden en welbevinden op school. In PISA is het algeheel welbevinden gemeten door leerlingen te vragen naar hun tevredenheid met het leven, de betekenis die zij aan hun leven hechten, hoe vaak ze positieve emoties voelen, hoe ze hun eigen redzaamheid inschatten en hoe ze omgaan met falen. Informatie over het welbevinden op school is verkregen door de leerlingen te vragen naar in hoeverre zij zich erbij horen voelen op school en of zij last hebben van pesten.

Voor deze rapportage zijn vier onderzoeksvragen geformuleerd. Dit laatste hoofdstuk geeft per onderzoeksvraag de belangrijkste resultaten weer.

6.2 Onderzoeksvraag 1

- › **In hoeverre zijn er tussen Nederland en een aantal vergelijkingslanden verschillen in het welbevinden van 15-jarigen?**

Voor de beantwoording van deze onderzoeksvraag zijn de antwoorden van Nederlandse leerlingen vergeleken met die van leerlingen uit een aantal de omringende landen (Vlaanderen, Duitsland en Groot-Brittannië) en de Scandinavische landen (Denemarken, Noorwegen en Zweden). Daarnaast is er vergeleken met het OESO-gemiddelde zoals deze in de internationale rapporten van PISA-2018 gehanteerd wordt.

Ten opzichte van de andere OESO-landen zijn Nederlandse 15-jarigen behoorlijk tevreden met hun leven. Nederlandse leerlingen geven hun leven een 7,5 en dit is significant hoger dan het OESO-gemiddelde. In PISA geeft slechts 6% van de Nederlandse leerlingen hun leven een dikke onvoldoende (lager dan een 5). In Duitsland, Zweden en Groot-Brittannië geeft ruim 16% van alle leerlingen hun leven een vier of nog lager. Het gemiddelde cijfer dat Nederlandse PISA-leerlingen hun leven geven komt overeen met het cijfer (7,4) van 15-jarigen in onderzoek van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) naar tevredenheid met het leven (WHO, 2020).

Nederlandse 15-jarigen zijn wel minder positief over de Betekenis van hun leven en over hun Zelfredzaamheid dan leerlingen uit de OESO-landen gemiddeld. Zo vinden leerlingen uit Duitsland, Denemarken en Zweden hun leven betekenisvoller en schatten zij hun zelfredzaamheid hoger in dan de Nederlandse leerlingen. Daar staat tegenover dat Nederlandse leerlingen minder bezorgd zijn over de gevolgen van falen en ook minder vaak last hebben van pesten dan in de vergelijkingslanden. Voor beide (negatieve) indicatoren zit Nederland behoorlijk onder het OESO-gemiddelde en scoort het ook lager dan de vergelijkingslanden. Ook op basis van de antwoorden van de schoolleiders blijkt pesten in Nederland geen groot probleem te zijn; bijna driekwart van de PISA-leerlingen zit op een school waar de schoolleider niet of nauwelijks belemmeringen in het onderwijs ervaart vanwege pesten tussen leerlingen. Nederlandse leerlingen worden niet alleen minder gepest dan in de OESO-landen gemiddeld, maar hebben ook vaker het gevoel erbij te horen op school. Minder dan 10% geeft aan zich buitengesloten te voelen op school.

Vlaamse leerlingen zijn overwegend minder positief over hun welbevinden (Zelfredzaamheid, Omgaan met falen, Erbij horen en Gepest worden op school) dan hun Nederlandse leeftijdsgenoten. Van de vergelijkingslanden zijn leerlingen in Groot-Brittannië het minst gelukkig; zij scoren het minst positief op de verschillende aspecten van welbevinden.

6.3 Onderzoeksvraag 2

- › **In hoeverre zijn er verschillen in het welbevinden van Nederlandse leerlingen tussen 2015 en 2018?**

Alleen de leerlingenvragen over Tevredenheid leven en Erbij horen op school zijn zowel in 2015 als in 2018 afgenomen. De mate waarin Nederlandse leerlingen zich erbij horen voelen op school is in 2018 gelijk gebleven ten opzichte van 2015. Nederlandse 15-jarigen waren echter in 2015 wel tevredener (7,8) met hun leven dan in 2018 (7,5). Deze daling is bij meer landen te zien; het OESO-gemiddelde daalde van een 7,3 naar een 7,0 (OESO, 2019c). Groot-Brittannië laat van de vergelijkingslanden de grootste daling zien in tevredenheid, van een 7,0 naar een 6,2.

6.4 Onderzoeksvraag 3

- › **In hoeverre is er een samenhang tussen leerling- en schoolkenmerken en het welbevinden van de Nederlandse leerlingen?**

Welbevinden van meisjes en jongens

Jongens zijn over het algemeen positiever over hun welbevinden dan meisjes. In een recent rapport van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) geven Nederlandse 15-jarige meisjes hun leven gemiddeld een 7,0 en jongens een 7,7 (WHO, 2020). In PISA is dit respectievelijk een 7,2 en een 7,8. Jongens geven niet alleen in Nederland een significant hoger cijfer aan hun leven dan meisjes, maar dit doen ze gemiddeld ook in de OESO-landen; OESO-meisjes geven hun leven gemiddeld een 6,7 terwijl OESO-jongens hun leven met een 7,4 beoordelen. Uit een meta-analyse van Chen, Cai, He en Fan (2019) blijkt dat een dergelijk verschil tussen jongens en meisjes vaker in Europese landen wordt aangetroffen dan in Azië en Noord-Amerika. In Azië en Noord-Amerika wordt vaker geen of juist een klein positief effect gevonden voor meisjes.

Er is eveneens een relatief groot verschil tussen Nederlandse jongens en meisjes in de wijze waarop zij zeggen om te gaan met falen. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het verschil in antwoorden op de stelling "Wanneer ik faal, ben ik bang dat ik misschien niet genoeg talent heb". Bijna de helft van de meisjes is het eens met deze stelling ten opzichte van nog geen kwart van de jongens. In Nederland reageren zowel meisjes als jongens wel positiever op deze vraag dan in de andere OESO-landen (OECD, 2020). In de OESO-landen gemiddeld is het sekseverschil echter ook groot: gemiddeld twee op de drie meisjes onderschrijft deze stelling, ten opzichte van één op de twee jongens (OECD, 2020).

Jongens geven vaker aan er bij te horen op school maar zeggen ook vaker gepest te worden dan meisjes. Deze verschillen zijn significant maar wel klein. De manier van pesten verschilt ook enigszins; jongens lijken iets vaker dan meisjes aan te geven last te hebben van fysiek pesten (geslagen worden, dingen kapot maken) en bedreigingen, terwijl meisjes iets vaker dan jongens zeggen slachtoffer te zijn geweest van vervelende roddels.

In Nederland hebben meisjes in vergelijking tot jongens beter gepresteerd in lezen en natuurwetenschappen en zijn ze evengoed in wiskunde (Gubbels et al., 2019). Dit rapport heeft laten zien dat voor welbevinden de verschillen tussen jongens en meisjes omgekeerd zijn. In Nederland zijn jongens meer tevreden met hun leven, ervaren ze hun leven eerder als betekenisvol, schatten ze hun zelfredzaamheid hoger in en maken ze zich aanmerkelijk minder zorgen over de gevolgen van falen dan meisjes. Ook als andere leerlingkenmerken (zoals steun van ouders, opleidingstype of leerlingperceptie van het schoolklimaat) worden meegenomen in de vergelijking (zie §4.4) blijven deze sekseverschillen significant.

Overige leerling- en schoolkenmerken en welbevinden

Voor alle welbevinden-indicatoren geldt dat deze positief samenhangen met door de leerling ervaren Steun van ouders. De relatief sterkste positieve samenhang is tussen de mate waarin leerlingen aangeven gesteund te worden door hun ouders en hun Tevredenheid met het leven. Meisjes en jongens ervaren overigens in Nederland evenveel steun van hun ouders.

De migratieachtergrond (zoals gedefinieerd in PISA) van leerlingen laat geen of een zeer zwakke relatie zien met de verschillende indicatoren voor algeheel welbevinden. Als dit verband er is, dan is deze lichtpositief voor leerlingen met een migrantenachtergrond. Alleen op de schaal Positieve emoties scoren leerlingen met een migrantenachtergrond iets lager. Leerlingen met een migratieachtergrond voelen zich meer thuis op school en worden minder gepest dan leerlingen met een Nederlandse achtergrond. Deze verschillen zijn niet meer significant in het eindmodel waarin gecontroleerd is voor de overige leerlingkenmerken. Havo/vwo-leerlingen maken zich meer zorgen over de gevolgen van falen dan vmbo-leerlingen, maar ook dit is een zwak verband.

De mate waarin een leerling zichzelf competitief vindt laat geen of een weinig betekenisvolle relatie zien met de verschillende aspecten van welbevinden; er is enkel een (zeer) zwak positief verband met positieve emoties en zelfredzaamheid. Naast de eerder genoemde verschillen tussen meisjes en jongens in welbevinden, laat de PISA-data ook sekseverschillen zien in de mate waarin een leerling zichzelf als competitief beschrijft. Jongens onderschrijven de stellingen over competitief zijn vaker dan meisjes. Dit geldt niet alleen voor Nederland; in de meeste PISA-landen zijn jongens naar eigen zeggen, competitiever dan meisjes (OECD, 2020). Van de vergelijkingslanden zijn alleen leerlingen in Vlaanderen significant minder competitief ingesteld dan Nederlandse leerlingen. De 15-jarigen in Groot-Brittannië zijn van de vergelijkingslanden het meest competitief.

Het kenmerk Je best doen op school laat een zwakke positieve samenhang zien met de verschillende aspecten van welbevinden, met uitzondering van falen en gepest worden. Voor deze aspecten is er geen relatie met je best doen. De overgrote meerderheid van de Nederlandse leerlingen is gemotiveerd om hun best te doen op school; de gemiddelde schaaftscore van Nederland ligt hierin net iets boven het OESO-gemiddelde. Nederlandse meisjes geven iets vaker aan dan jongens dat het belangrijk is om je best te doen op school, maar dit verschil is klein.

De in PISA gemeten schoolkenmerken, zoals de samenstelling van de leerlingpopulatie of de mate waarin het onderwijs belemmerd wordt door problemen met leerlingen of docenten, lijken niet van belang te zijn voor het welbevinden van leerlingen, ook niet voor hun welbevinden op de school. Van de vergelijkingslanden blijkt overigens dat Nederlandse schoolleiders relatief de meeste belemmeringen ervaren door leerling- en docentgedrag. Hierin scoort Nederland ook boven het OESO-gemiddelde.

De vragen over schoolklimaat gaan echter over ervaren belemmeringen in het onderwijs en niet over hoe vaak het probleem zich voordoet. Nederland scoort bijvoorbeeld relatief hoog op de belemmering "Docenten die onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften van individuele leerlingen". Dit zou erop kunnen wijzen dat het probleem in de andere OESO-landen minder groot is. Het is echter ook mogelijk dat in (sommige) andere landen het minder als een belemmering wordt gezien omdat dit als minder belangrijk voor goed onderwijs wordt gezien. Met andere woorden, in PISA is de informatie over het schoolklimaat beperkt, omdat schoolleiders gevraagd wordt naar de gepercipieerde invloed van belemmeringen op het onderwijs en niet expliciet naar de mate waarin deze belemmeringen voorkomen. Dit zou mogelijk een verklaring kunnen zijn voor het ontbreken van relaties tussen schoolklimaat en het welbevinden van Nederlandse leerlingen in PISA.

De vragen die aan de leerlingen over het schoolklimaat gesteld zijn gaan over hun perceptie van Samenwerken op school en Competitief schoolklimaat. De relaties zijn niet sterk, maar laten zien dat naarmate leerlingen vaker rapporteren dat er op school wordt samengewerkt, ze ook positiever zijn over hun welbevinden. Het relatief sterkst positieve verband is er tussen Erbij horen op school en de perceptie van de leerling over de mate waarin op school wordt samengewerkt. Leerlingen die vaker gepest worden, ervaren hun school juist (iets) vaker als competitief.

6.5 Onderzoeksvraag 4

› In hoeverre is er een samenhang tussen welbevinden en de leerlingprestaties op de PISA-toetsen?

Voor alle drie de domeinen (leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen) zijn er in PISA zes vaardigheidsniveaus gedefinieerd, waarbij niveau 1 het laagste niveau is en niveau 6 het hoogste niveau (OECD, 2019a). Voor de beantwoording van deze onderzoeksvraag is een vergelijking gemaakt tussen leerlingen die lager dan niveau 2 hebben gepresteerd (de 'laagpresteerders') en de leerlingen die niveau 5 of 6 hebben gehaald (de 'hoogpresteerders'). Daarnaast is er een regressieanalyse uitgevoerd met de verschillende welbevinden-indicatoren als onafhankelijke variabelen en toetsprestatie als afhankelijke variabele.

De samenhang tussen de verschillende indicatoren voor welbevinden en de leerlingprestaties op de PISA-toets zijn niet significant of laten slechts een zwakke negatieve samenhang zien. Dit laatste geldt voor Betekenis leven en Omgaan met falen. Zo zijn leerlingen die niveau 2 niet hebben gehaald, positiever over de betekenis van hun leven dan leerlingen die minimaal niveau 5 hebben gehaald. Vooral de hoogpresteerders in natuurwetenschappen zijn minder positief over de betekenis van hun leven dan de laagpresteerders. Eerder is gebleken dat havo/vwo-leerlingen eveneens minder positief over de betekenis van hun leven oordeelden dan vmbo-leerlingen.

Opmerkelijk is ook dat hoogpresteerders zich ten opzichte van laagpresteerders meer zorgen maken over de gevolgen van falen. Van de drie domeinen is het verschil in het omgaan met falen tussen laag- en hoogpresteerders het meest omvangrijk voor leesvaardigheid.

De regressieanalyses laten zien dat de samenhang tussen de mate waarin een leerling zich zorgen maakt over falen en toetsprestaties significant is, ook als voor Geslacht en Steun van ouders wordt gecontroleerd. Naarmate leerlingen beter presteren in de drie domeinen (en dan met name in leesvaardigheid) lijken ze zich iets meer zorgen te maken over de gevolgen van falen. Andersom geredeneerd: naarmate leerlingen zich meer zorgen maken over de gevolgen van falen, lijken zij beter te presteren. Deze samenhang is echter niet sterk.

Bücker, Nuraydin, Simonsmeier, Schneider en Luhmann (2018) concluderen op basis van een meta-analyse van studies in het primair en secundair onderwijs, dat laag presterende leerlingen niet per definitie minder positief zijn over hun welbevinden en dat hoog-presteerders niet automatisch ook gelukkiger zijn. De PISA-resultaten wijzen erop dat in Nederland en onder deze leeftijdsgroep (15-jarigen) 'gelukkigere' leerlingen eveneens niet per definitie ook de betere presteerders zijn. De Nederlandse uitkomsten komen echter niet geheel overeen met uitkomsten voor alle OESO-landen gemiddeld (OECD, 2019b). Gecontroleerd voor Economische, Sociale en Culturele Status (ESCS), rapporteert PISA voor OESO-leerlingen die laag scoren op de meeste welbevinden indicatoren, ook lagere leesscores (OECD, 2019b). Alleen voor de indicator Betekenis van het leven lijkt er gemiddeld voor de OESO-landen, net als in Nederland, een negatieve samenhang te zijn met leesvaardigheid.

In het internationale PISA-rapport van 2015 is de relatie onderzocht tussen de welbevinden-indicator Tevredenheid met het leven en prestaties op de toets voor natuurwetenschappen (OECD, 2017). Op landniveau bleekt deze relatie negatief te zijn. Leerlingen in hoog-presterende landen zijn relatief minder tevreden met hun leven dan leerlingen in laag-presterende landen, hoewel Nederland hier samen met Finland en Zwitserland een uitzondering op vormde. In PISA-2018 geldt hetzelfde algemene beeld voor leesvaardigheid en ook Nederland maakt niet langer deel uit van landen die hierop een uitzondering zijn (OECD, 2019b).

Geconcludeerd kan worden dat het welbevinden van een leerling geen noodzakelijke voorwaarde lijkt te zijn voor de goede prestaties dan wel dat goede prestaties niet altijd samengaan met meer welbevinden. Hoewel ook eerdere studies hierop wijzen is hier de term 'lijkt' gebruikt. Het gaat hier immers alleen om 15-jarigen, om het welbevinden zoals dit in PISA gemeten is en om toetsprestaties op een niet aan het Nederlandse curriculum gerelateerde toets. Bovendien kon welbevinden niet gemeten worden bij pro- en lwoo-leerlingen.

Het ontbreken van een overtuigende samenhang tussen welbevinden en toetsprestaties neemt niet weg dat het meten van welbevinden in internationale vergelijkende studies zoals PISA van belang is. Welbevinden is evenals cognitieve vaardigheden een relevante outputmaat die van invloed kan zijn op de wijze waarop leerlingen hun huidige en toekomstige leven invullen: "Measuring the well-being of 15-year-old students, the target PISA population, is particularly important, as students at this age are in a key transition phase of physical and emotional development. Asking students about themselves gives adolescents the opportunity to express how they feel, what they think of their lives and whether they believe they have the capacity to grow and improve" (OECD, 2019c, p.15).

Tot slot

De leerlingvragenlijst van PISA is in het voorjaar van 2018 afgenomen. Door de coronacrisis zal de volgende PISA-meting een jaar worden uitgesteld, naar 2022. In PISA-2022 zal het welbevinden van Nederlandse leerlingen uitgebreider gemeten worden omdat Nederland zal meedoen aan de internationale PISA-optie over welbevinden. Bovendien wordt er voor het volgende PISA-onderzoek een extra module (in leerling- en schoolvragenlijst) ontwikkeld over de gevolgen van de coronacrisis (Global Crises), voor zowel het onderwijs als voor het welbevinden van leerlingen. Beide modules en de vergelijking met 2018 zal meer inzicht geven in hoeverre onder meer het tijdelijk sluiten van de vo-scholen, de zorgen over de eigen gezondheid en die van familieleden, de economische gevolgen en social distancing van invloed zijn op het welbevinden van 15-jarigen, in Nederland en wereldwijd.

Literatuurlijst

- Bücker, S., Nuraydin, S., Simonsmeier, B. A., Schneider, M., & Luhmann, M. (2018). Subjective well-being and academic achievement: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 74, 83–94. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2018.02.007>
- Chen, X., Cai, Z. He, J., & Fan, X. (2020). Gender Differences in Life Satisfaction Among Children and Adolescents: A Meta-analysis. *Journal of Happiness Studies*, 21, 2279–2307. <http://dx.doi.org/10.1007/s10902-019-00169-9>.
- Gubbels, J., van Langen, A. M. L., Maassen, N. A. M., & Meelissen, M. R. M. (2019). *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente. <https://doi.org/10.3990/1.9789036549226>.
- OECD (2017). *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*. Parijs: OECD Publishing. <https://dx.doi.org/10.1787/9789264273856-en>.
- OECD (2019a), *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. Parijs: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.
- OECD (2019b), *PISA 2018 Results (Volume II): Where All Students Can Succeed*. Parijs: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b5fd1b8f-en>.
- OECD (2019c). *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives*. Parijs: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>.
- OECD (2020). "Do boys and girls have similar attitudes towards competition and failure?". *PISA in Focus*, No. 105. Parijs: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/a8898906-en>.
- WHO (2020). *Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report. Volume 2. Key data*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

Bijlage

Tabel B1 tot en met B10: Vergelijking Nederland en omliggende landen in leerling- en schoolkenmerken die mogelijk gerelateerd zijn aan het welbevinden van leerlingen (behorend bij paragraaf 3.4).

Tabel B11: Vergelijking complete dataset en gebruikte dataset voor analyses naar welbevinden, naar opleidingstype (behorend bij hoofdstuk 4).

TABEL B.1

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator *Ervaren steun van ouders*, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde en SE
Noorwegen ↑	0,17 (0,01)
Denemarken	0,12 (0,02)
Nederland	0,09 (0,02)
Groot-Brittannië	0,07 (0,01)
OESO-gemiddelde ↓	0,00 (0,00)
Zweden ↓	-0,01 (0,02)
Vlaanderen ↓	-0,04 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag niet afgenomen in Duitsland.

TABEL B.2

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator *Motivatie taakbeheersing*, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde en SE
Noorwegen ↑	0,02 (0,02)
OESO-gemiddelde ↑	0,00 (0,00)
Denemarken ↑	-0,05 (0,02)
Duitsland ↑	-0,08 (0,02)
Groot-Brittannië ↑	-0,16 (0,01)
Zweden ↑	-0,29 (0,02)
Nederland	-0,40 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); deze vraag niet afgenomen in Vlaanderen.

TABEL B.3

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Mate waarin leerling zichzelf competitief vindt, PISA-2018, gewogen *

	Gemiddelde en SE
Groot-Brittannië ↑	0,16 (0,02)
Denemarken ↑	0,04 (0,02)
Noorwegen ↑	0,02 (0,02)
OESO-gemiddelde ↑	0,00 (0,00)
Duitsland	-0,07 (0,02)
Zweden	-0,07 (0,02)
Nederland	-0,11 (0,02)
Vlaanderen ↓	-0,27 (0,01)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$).

TABEL B.4

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Mate waarin de leerling 'je best doen' belangrijk vindt, PISA-2018, gewogen *

	Gemiddelde en SE
Groot-Brittannië ↑	0,21 (0,01)
Zweden	0,07 (0,02)
Nederland	0,06 (0,02)
Duitsland	0,01 (0,02)
OESO-gemiddelde ↓	0,00 (0,00)
Denemarken ↓	-0,01 (0,02)
Noorwegen ↓	-0,08 (0,02)
Vlaanderen ↓	-0,12 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$).

TABEL B.5

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Competitief schoolklimaat, PISA-2018, gewogen *

	Gemiddelde en SE
Noorwegen ↑	0,43 (0,02)
Groot-Brittannië ↑	0,30 (0,02)
Zweden ↑	0,10 (0,02)
OESO-gemiddelde ↑	-0,00 (0,00)
Vlaanderen ↑	-0,10 (0,02)
Denemarken ↑	-0,20 (0,02)
Nederland	-0,45 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); data onvolledig voor Duitsland.

TABEL B.6

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Samenwerken op school, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde en SE
Noorwegen ↑	0,62 (0,02)
Denemarken ↑	0,34 (0,02)
Vlaanderen	0,23 (0,02)
Nederland	0,18 (0,02)
OESO-gemiddelde ↓	-0,01 (0,00)
Zweden ↓	-0,05 (0,02)
Groot-Brittannië ↓	-0,14 (0,02)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$); data onvolledig voor Duitsland.

TABEL B.7

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Tekortkoming in onderwijspersoneel, PISA-2018, gewogen

	Gemiddelde en SE
Zweden ↑	0,42 (0,07)
Duitsland ↑	0,38 (0,05)
Vlaanderen	0,20 (0,06)
Nederland	0,03 (0,06)
OESO-gemiddelde	0,01 (0,01)
Groot-Brittannië ↓	-0,19 (0,06)
Noorwegen ↓	-0,38 (0,06)
Denemarken ↓	-0,66 (0,06)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$)

TABEL B.8

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Ervaren belemmeringen door leerlinggedrag, PISA-2018, gewogen*

	Gemiddelde en SE
Nederland	0,43 (0,06)
Vlaanderen	0,39 (0,06)
Noorwegen	0,34 (0,03)
Duitsland ↓	0,14 (0,05)
Zweden ↓	0,13 (0,06)
OESO-gemiddelde ↓	0,08 (0,01)
Denemarken ↓	-0,19 (0,05)
Groot-Brittannië ↓	-0,35 (0,06)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$);

TABEL B.9

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Ervaren belemmeringen door docentgedrag, PISA-2018, gewogen *

	Gemiddelde en SE
Nederland	0,93 (0,05)
Vlaanderen ↓	0,50 (0,06)
Duitsland ↓	0,46 (0,05)
Noorwegen ↓	0,38 (0,05)
OESO-gemiddelde ↓	0,13 (0,01)
Zweden ↓	0,07 (0,06)
Groot-Brittannië ↓	0,05 (0,06)
Denemarken ↓	-0,22 (0,06)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland scoren ($p < 0,05$)

TABEL B.10

Vergelijking Nederland met omliggende landen voor de indicator Aanbod culturele activiteiten op school, PISA-2018, gewogen *

	Gemiddelde en SE
Groot-Brittannië ↑	2,82 (0,04)
Duitsland ↑	2,20 (0,05)
OESO-gemiddelde	1,88 (0,01)
Nederland	1,83 (0,08)
Denemarken ↓	1,30 (0,08)
Vlaanderen ↓	1,11 (0,08)
Zweden ↓	1,04 (0,07)
Noorwegen ↓	0,69 (0,06)

* De pijlen in de tabel geven aan of andere landen significant hoger (↑) dan wel significant lager (↓) dan Nederland (↓) scoren ($p < 0,05$)

TABEL B.11

Verdeling leerlingen naar opleidingstype in volledige dataset en dataset gebruikt voor analyses welbevinden, PISA-2018, ongewogen

Opleidingstype	Volledige dataset (N=4765)	Dataset regressieanalyse welbevinden (N=3858)
	% alle leerlingen	% alle leerlingen
Pro	4,3	0
Vmbo bb	9,6	3,0
Vmbo kb	15,8	12,0
Vmbo gl/tl	25,5	30,8
Havo	23,6	28,4
Vwo	21,2	25,9